

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Demografie
Studijní obor: Demografie se sociologií

Sylvie Chrtková

Názorové změny českých žen na manželství a mateřství v kontextu měnícího se reprodukčního chování a podílu vzdělaných žen na přelomu tisíciletí
Opinion changes of Czech women on marriage and motherhood in the context of changing reproductive behavior and the share of educated women at the turn of the millennium

Bakalářská práce

Vedoucí práce: PhDr. Mgr. Anna Šťastná, Ph.D.

Praha, 2021

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem závěrečnou práci zpracovala samostatně a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze, dne 13.7. 2021

.....

Poděkování:

Chtěla bych poděkovat PhDr. Mgr. Anně Šťastné, Ph.D. a Mgr. Anetě Ženíškové za odborné a trpělivé vedení mé práce a za jejich cenné rady. Mé poděkování patří také mé rodině a přátelům, kteří mě plně podporovali při psaní bakalářské práce a po celou dobu studia.

Náborové změny českých žen na manželství a mateřství v kontextu měnícího se reprodukčního chování a podílu vzdělaných žen na přelomu tisíciletí

Abstrakt

Cílem této práce bylo sledování změny hodnotové orientace českých žen v oblasti manželství, mateřství a zaměstnání v období od roku 1991 do roku 2017 v závislosti na jejich věkové a vzdělanostní struktuře. Teoretická část představuje hlavní změny v demografickém chování české společnosti po roce 1989 a představuje možné teorie, které tyto změny mohou vysvětlit. Změny v demografickém chování probíhají současně se změnami hodnotových preferencí jedinců. Teoretická část tak dále představuje hlavní změny hodnotové orientace v oblasti manželství, rodičovství a harmonizace pracovního a rodinného života. Analytická část pomocí analýzy kontingenčních a četnostních tabulek zkoumala názorové změny českých žen na manželství, na důležitost potomka či na zaměstnání na základě dat z „Evropského šetření hodnot z let 1991–2017“. Výsledky analýzy prokázaly, že nedochází ke změně hodnotové orientace v oblasti manželství. V oblasti důležitosti mít dítě a v oblasti práce výsledky ukázaly změnu hodnotové orientace u mladších a vzdělanějších žen, a to směrem k rovnocennosti těchto dvou oblastí.

Klíčová slova: názorové změny, životní hodnoty, rodičovství, mateřství, manželství

Opinion changes of Czech women on marriage and motherhood in the context of changing reproductive behavior and the share of educated women at the turn of the millennium

Abstract

The aim of this work was to monitor the change in the value orientation of Czech women in the field of marriage, motherhood and employment in the period from 1991 to 2017, depending on their age and educational structure. The theoretical part presents the main changes in the demographic behavior of Czech society after 1989 and presents possible theories that can explain these changes. Changes in demographic behavior take place simultaneously with changes in the value preferences of individuals. The theoretical part also presents the main changes in value orientation in the field of marriage, parenthood and the harmonization of work and family life. The analytical part, using the analysis of contingency and frequency tables, examined the changes of opinion of Czech women on marriage and the importance of offspring or employment on the basis of data from the "European Value Study from 1991-2017". The results of the analysis showed that there is no change in the value orientation in the field of marriage. In the area of the importance of having a child and in the area of work, the results showed a change in the value orientation of younger and more educated women, towards the equality of the two areas.

Key words: opinion changes, life values, parenthood, motherhood, marriage

Počet znaků: 87 331

OBSAH

Seznam tabulek	7
Seznam obrázků	8
1 Úvod.....	9
2 Demografický vývoj v České republice po roce 1989.....	10
2.1 Plodnost a průměrný věk ženy při narození dítěte	10
2.2 Sňatečnost a rozvodovost.....	12
2.3 Vývoj vzdělanostní úrovně v datech ze Sčítání lidu	13
3 Kulturní a společenské změny ve společnosti	17
3.1 Kulturní příčiny demografického chování	17
3.1.1 Teorie druhého demografického přechodu	17
3.1.2 „Postmateriální“ společnost	18
3.2 Strukturální změny demografického chování	19
3.2.1 Strukturální pohled na druhý demografický přechod.....	19
3.2.2 Teorie racionální volby	19
4 Změny v rodinných a životních hodnotách.....	21
4.1 Manželství a partnerství.....	22
4.2 Rodičovství	24
4.3 Rodina a zaměstnání	26
4.4 Harmonizace rodiny a zaměstnání	27
5 Cíle výzkumu a výzkumné otázky	29
6 Data a metodologie.....	31
6.1 Datový soubor	31
6.1.1 Evropské šetření hodnot 1991	31
6.1.2 Evropské šetření hodnot 1999.....	31
6.1.3 Evropské šetření hodnot 2008.....	32
6.1.4 Evropské šetření hodnot 2017.....	32
6.2 Metody analýzy.....	32

6.3 Vybrané proměnné.....	33
7 Analýza změn hodnotových orientací v letech 1991–2017.....	35
7.1 Výrok: Předškolní děti trpí, pokud je matka zaměstnaná	35
7.1.1 Názor na zaměstnanost matek malých dětí v závislosti na vzdělání žen	35
7.1.2 Názor na zaměstnanost matek malých dětí v závislosti na věkové struktuře žen	37
7.2 Výrok: Manželství je zastaralá instituce	38
7.2.1 Názor na důležitost manželství jako instituce v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání žen	39
7.2.2 Názor na důležitost manželství jako instituce v závislosti na věkové struktuře žen	40
7.3 Výrok: Žena musí mít děti, aby splnila poslání	42
7.3.1 Názor na nutnost mít dítě k naplnění poslání ženy v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání žen	42
7.3.2 Názor na nutnost mít dítě k naplnění poslání ženy v závislosti na věkové struktuře žen.....	44
7.4 Výrok: Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná	45
7.4.1 Názor na smysluplnost zaměstnání a práce v domácnosti v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání žen	45
7.4.2 Názor na smysluplnost zaměstnání a práce v domácnosti v závislosti na věkové struktuře žen.....	46
7.5 Srovnání věkových kategorií 18–29 let a 30–44 let.....	47
8 Závěr	50
Seznam použitých datových zdrojů.....	56
Přílohy	57

Seznam tabulek

Tab. 1 – Souhlas s výrokem „Předškolní děti trpí, pokud je matka zaměstnaná“ (ženy)	35
Tab. 2 – Souhlas s výrokem „Manželství je zastaralá instituce“	39
Tab. 3 – Souhlas s výrokem „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“	42
Tab. 4 – Souhlas s výrokem „Být v domácnosti je stejně smysluplné jako být zaměstnaná“	45
Tab. 5 – Souhlas s výrokem „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ (věk, vzdělání, řádková %)	49

Seznam obrázků

Obr. 1 – Úhrnná plodnost, průměrný věk žen a průměrný věk žen při narození prvního dítěte v letech 1970–2020.....	11
Obr. 2 – Tabulková prvnosňatečnost žen/mužů a průměrný věk žen/mužů při prvním sňatku v letech 1970–2020.....	12
Obr. 3 – Obyvatelé 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání (SLDB 1970–2011).....	14
Obr. 4 – Vzdělanostní struktura populace ČR 15+ v letech 1980–2011	15
Obr. 5 – Zastoupení mužů a žen ve věku 15 a více let v jednotlivých stupních nejvyššího dokončeného vzdělání k 26.3.2011	16
Obr. 6 – Podíly souhlasných odpovědí na výrok „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ dle nejvyššího dokončeného vzdělání, ženy, ČR 1991–2017.....	36
Obr. 7 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ dle věku, ženy, ČR 1991–2017.....	38
Obr. 8 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Manželství je zastaralá instituce“ dle věku, ženy, ČR 1991–2017.....	40
Obr. 9 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Manželství je zastaralá instituce“ dle věku, ženy, ČR 1991–2017.....	41
Obr. 10 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ dle nejvyššího ukončeného vzdělání, ženy, ČR 1991–2008.....	43
Obr. 11 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ dle věku, ženy, ČR 1991–2008.....	44
Obr. 12 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Být v domácnosti je stejně smysluplné jako být zaměstnaná“ dle vzdělání, ženy, ČR 1991–2008.....	46
Obr. 13 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Být v domácnosti je stejně smysluplné jako být zaměstnaná“ dle věku, ženy, ČR 1991–2008	47
Obr. 14 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ dle věku, ženy, ČR 1991–2008.....	48

Kapitola 1

Úvod

Od 90. let 20. století dochází na území České republiky k významným změnám v demografickém chování obyvatel. Toto zhruba třicetileté období je ale také velmi specifické i vzhledem k proměnám české společnosti. Po sametové revoluci došlo k politickým i ekonomickým změnám, které měly na celkové demografické chování obyvatel České republiky významný vliv. Mimo ně se však předpokládá, že s otevřením hranic a postupným přibližováním se k podobě západní společnosti dochází i ke změnám v hodnotových preferencích české společnosti.

Již v 90. letech 20. století se tak předpokládalo, že významné změny politického a ekonomického systému budou mít výrazný vliv na společenské změny, které se následně projeví ve změnách demografického chování. Formovaly se předpoklady týkající se přeměny postojů k manželství a rodičovství, které povedou k úbytku počtu sňatků či odkládání sňatků a dětí do vyššího věku. Současně česká společnost začala více přijímat alternativní způsoby života, mezi které patří například bezdětnost či život v nesezdaném soužití. Životní dráhy obyvatel začaly být více rozmanité a jejich životní hodnoty začaly být více individualistické a odkloněné od rodinného života (Hamplová, 2003).

Tato práce má za cíl sledovat změny ve vybraných hodnotových orientacích vážících se k partnerství a rodičovství žen v České republice v období od roku 1991 do roku 2017 a charakterizovat, k jakým změnám v tomto období došlo. Východiskem práce jsou změny v demografickém chování české společnosti i obecné hodnotové změny, ke kterým dochází od roku 1989. Práce se zaměří také na možné teorie vysvětlující společenské a demografické změny. Následně budou představeny postoje a preference české společnosti k manželství, rodičovství a kombinování oblasti práce a rodiny. Záměrem je tak propojit reálné demografické chování s možnými společenskými změnami probíhajícími v posledních třiceti letech.

Cílem analytické části je sledování změn hodnotové orientace žen v oblasti manželství, mateřství a kombinování pracovního a rodinného života v časovém období od roku 1991 do roku 2017. Změny demografického chování a postojů české společnosti k rodinnému životu jsou často spojovány právě se změnami hodnotové orientace. Je tedy důležité zjišťovat, zda ke změnám v české společnosti dochází a zda rodinné hodnoty ztrácejí na své důležitosti, nebo nikoliv. Pro tyto účely tak byla vybrána data z Evropského šetření hodnot z let 1991 až 2017, na základě kterých bude zjišťováno, zda se preference žen v závislosti na jejich věku a vzdělání v průběhu let mění.

Kapitola 2

Demografický vývoj v České republice po roce 1989

Během uplynulých zhruba třiceti let prošla česká společnost mnoha společenskými změnami, které se promítly nejen ve společenském, ale i v demografickém chování obyvatel České republiky. Kučera (2008) toto období považuje za zcela ojedinělé a odlišné od předešlých let. S nástupem demokratického systému vznikají zcela nové podmínky pro život. Lidem se otevírají nové možnosti v oblasti vzdělání, pracovních příležitostí či cestování.

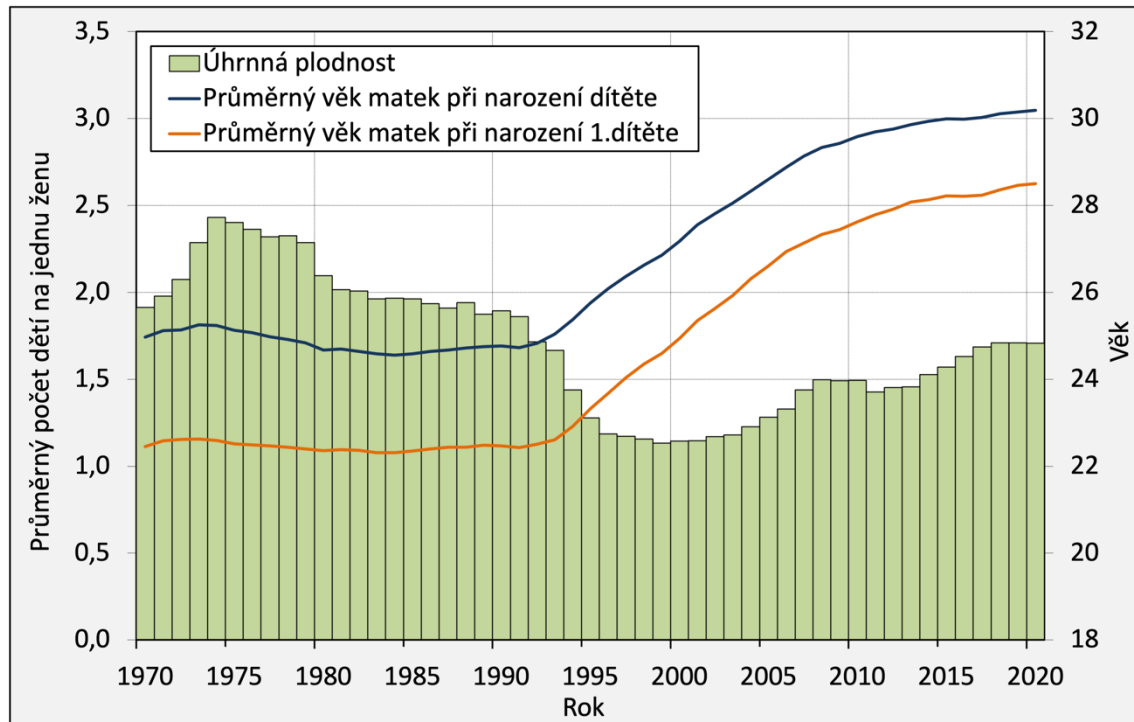
Práce se zabývá sledováním změn v hodnotách a postojích českých žen a tím, jakým způsobem tyto změny ovlivňují jejich demografické chování. Je tedy důležité si na začátek přiblížit, o jaké demografické trendy se jedná a k jakým změnám dochází.

Nejlépe můžeme reprodukční chování pozorovat na plodnosti žen a jejich průměrném věku při narození prvního dítěte, přičemž obě tyto události velmi často ovlivňuje úroveň sňatečnosti a rozvodovosti, jelikož sňatek byl považován za významnou událost, která často předchází zakládání rodiny.

2.1 Plodnost a průměrný věk ženy při narození dítěte

Mezi nejvíce zmiňované trendy v reprodukčním chování, uskutečňující se v posledních třiceti letech patří posun průměrného věku žen při porodu do vyšších věkových kategorií. Tento trend je podrobněji zobrazen na Obr. 1. Zatímco od první poloviny 70. let docházelo k poklesu a následné stagnaci průměrného věku matky při porodu kolem 25. roku, v roce 1990 došlo k rychlému nárůstu. V období mezi lety 1990 až 2015 tak došlo k navýšení průměrného věku matky při porodu o pět let. V roce 2015 přesáhl průměrný věk matky při porodu 30 let a hodnota stále stoupá. Současně se zvyšováním průměrného věku matek dochází i ke zvyšování průměrného věku matek při narození prvního dítěte. V roce 1989 byl průměrný věk matky při narození prvního dítěte 22,5 let. Na konci tisíciletí to bylo již 24,9 let. O dalších dvacet let později došlo k dalšímu zvýšení průměrného věku, kdy v roce 2020 dosáhl průměrný věk matky při narození prvního dítěte hranice 28,5 let. Dochází tak ke stálému zvyšování průměrného věku matky při narození prvního dítěte.

Obr. 1– Úhrnná plodnost, průměrný věk žen a průměrný věk žen při narození prvního dítěte v letech 1970–2020

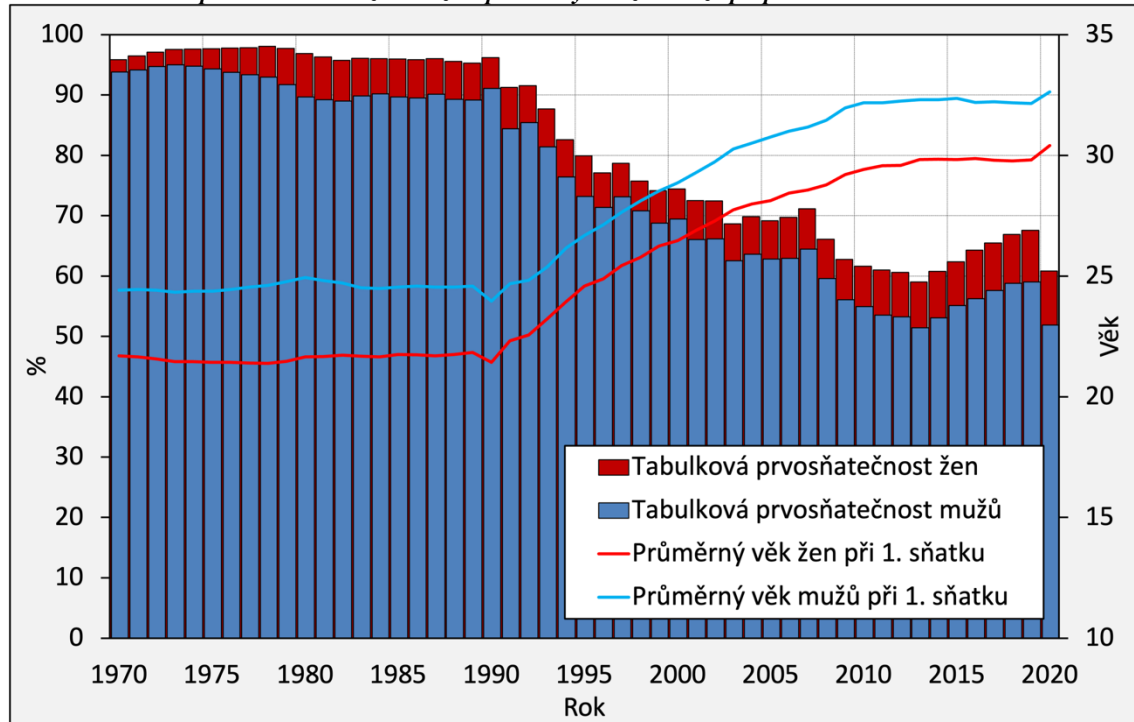
Zdroj: ČSÚ 2020, vlastní zpracování

Se zvyšujícím se průměrným věkem matky při narození prvního dítěte následně souvisí i postupné snižování počtu narozených dětí, a tedy snižování úhrnné plodnosti žen. Na počátku 70. let 20. století byla úhrnná plodnost na hodnotě zhruba 1,9 dítěte na jednu ženu (1970). Mezi 70. a 80. lety 20. století úhrnná plodnost vzrostla na hodnotu 2,1 (Obr. 1), což bylo způsobeno převážně propopulačními a prorodinnými politikami praktikovanými v průběhu 70. let. Současně tomu v tomto období přispělo i silné zastoupení žen ve věku 20–29 let. V roce 1970 bylo v tomto reprodukčním věku 780 tisíc žen, zatímco v roce 1975 jich v této skupině bylo 837 tisíc. V roce 1989 byla úhrnná plodnost na hodnotě 1,87 dítěte na jednu ženu. Průměrný věk matky při narození dítěte v roce 1989 byl přibližně 25 let a průměrný věk matky při narození prvního dítěte se pohyboval okolo 23 let. Nejvýraznější zlom pak nastal v roce 1990. Od tohoto roku dochází k výraznému poklesu úhrnné plodnosti z hodnoty 1,89 v roce 1990 až k hodnotě 1,13 v roce 1999. Kučera (2008) přisuzuje pokles počtu narozených dětí úbytku vdaných žen a méně pak snížením jejich plodnosti. Významný vliv na tento pokles měla i změna v časování plodnosti. Výrazně poklesla plodnost v mladším věku žen a došlo k posunu plodnosti do vyššího věku. V roce 2000 se situace obrátila a došlo k opětovnému navyšování úhrnné plodnosti až k dnešní hodnotě 1,7 dítěte na jednu ženu. Tento vzestup je podněcován převážně silnou generací žen ze 70. let, u kterých došlo k navýšení plodnosti, a to hlavně z důvodu rození dětí druhého a třetího pořadí (Kučera, 2008). Současně na tento vzestup měla vliv i realizace odložené plodnosti z 90. let u žen ve vyšším věku. Dle Rychtařikové (2008) se česká populace se dostává do tzv. pasti nízké plodnosti. Jedná se o psychologické hledisko, které vede k nižšímu počtu dětí u mladších generací. Děti vyrůstají v rodinách pouze s jedním dítětem a automaticky si zvykají na tento rodinný model, který v budoucnu pravděpodobně zopakují. Důsledkem těchto změn je pak z ekonomického hlediska nepříznivá věková struktura (Rychtařiková, 2008).

2.2 Sňatečnost a rozvodovost

Výrazné změny byly též zaznamenány v úrovni sňatečnosti a rozvodovosti. Nejvyšší počet sňatků byl evidován v roce 1973, kdy bylo uskutečněno celkem 100 000 sňatků. Z Obr. 2 je patrné, že v 70. letech došlo také k nárůstu ukazatele tabulkové prvosňatečnosti.

Obr. 2– Tabulková prvosňatečnost žen/mužů a průměrný věk žen/mužů při prvním sňatku v letech 1970–2020

Poznámky: Tabulková prvosňatečnost svobodných = podíl mužů (resp. žen), kteří by uzavřeli manželství do 50. roku života, za předpokladu že by v daném kalendářním roce míry sňatečnosti, úmrtnosti a migrace svobodných zůstaly neměnné.

Zdroj: ČSÚ 2020, vlastní zpracování

Ten u žen dosahoval hodnot 97 % a u mužů činil 95 %. Takto vysoká intenzita sňatečnosti se udržovala až do konce 80. let 20. století, kdy dle tabulek sňatečnosti svobodných by do 50 let uzavřelo sňatek zhruba 90 % mužů a 96 % žen v průměrném věku 24,5 let u mužů a 21,7 let u žen. K výraznému poklesu intenzity sňatečnosti začalo docházet po roce 1989. V roce 1989 byla tabulková prvosňatečnosti u žen zhruba 96 % a mužů se pohyboval na úrovni 92 %. Kučera (2008) uvádí, že trend poklesu intenzity sňatečnosti mohl být ovlivněn postupnou ztrátou atraktivity manželství u osob do 25 let. Úroveň intenzity sňatečnosti postupně klesala až do roku 2003, kdy hodnoty začaly stagnovat na úrovni zhruba 63 % u mužů a 69 % u žen. Pokles opět nastal od roku 2007, kdy do roku 2013 poklesly hodnoty úhrnné prvosňatečnosti svobodných na úroveň 58 % u žen a 52 % u mužů. Současně se zvedl i průměrný věk při vstupu do manželství. U mužů došlo k navýšení průměrného věku na 31 let, což od konce 80. let představuje nárůst okolo 7 let. U žen se průměrný věk při vstupu do manželství zvýšil na 28 let, tedy zhruba o 6 let oproti konci 80. let 20. století. Kučera (2008) zároveň poukazuje na to, že výsledky zcela nekorespondují s předpokladem, že je manželství pro mladou generaci stále důležité. Jako příčiny poklesu prvosňatečnosti svobodných jsou často uváděny sociální změny, které se v České republice začaly projevat kolem 90. let 20. století. Došlo k přechodu k demokratickému režimu, otevřelo se mnoho dalších možností osobní realizace a zlepšila se státní sociální politika. Všechny tyto

aspekty pak vedly k tomu, že manželství již nemělo tak výrazné ekonomické výhody. Zároveň již manželství nebylo mladou generací bráno jako regulátor zahájení sexuálního života. Pokles sňatečnosti tak můžeme vysvětlovat ze dvou perspektiv. První perspektivou je odkládání sňatku do pozdějšího věku. Mezi hlavní faktory, které vedou k odsunu manželství do pozdějšího věku jsou uváděny ekonomické potíže. Mladý pár nemá dostatek financí nebo se bojí o svou pracovní pozici, a proto sňatek nepovažuje za hlavní prioritu. Druhou perspektivou jsou pak strukturální, technické a hodnotové změny. Mladí lidé kladou větší důraz na individualitu, vlastní seberozvoj a svobodu a manželství tak pro ně nemusí být jediná správná volba. Manželství má již spíše emocionální význam, který ale mladí lidé nacházejí i v nesezdaném soužití (Hašková, Rabušic 2008).

S poklesem úhrnné prvosňatečnosti dochází i k navyšování mimomanželské úhrnné plodnosti. Na konci 80. let se úhrnná manželská plodnost pohybovala kolem 90 % z celkové úhrnné plodnosti. Postupem času však docházelo k nárůstu podílu mimomanželské plodnosti. Poprvé podíl mimomanželské plodnosti překročil hranici 10 % v 90. letech 20. století. K významnému nárůstu došlo v období od roku 2000 do roku 2010, kdy hodnota úhrnné mimomanželské plodnosti vzrostla z 22 % na 40 % (Kuprová, 2015).

Opačný průběh vývoje měla rozvodovost. Kučera (2008) předpokládal, že zvýšením sňatkového věku by mohli do manželství vstupovat vyzrálejší partneři. Proto by manželský svazek mohl být trvalejší. Hodnoty úhrnné rozvodovosti se však od počátku 90. let do roku 2008 zhruba o polovinu zvýšily. Na počátku 90. let byla úhrnná rozvodovost 37 % (ČSÚ, 2019), v roce 2008 končila rozvodem již zhruba polovina manželství, nejčastěji ve 4. – 6. roce jeho trvání (Kučera, 2008). V roce 2010 dosáhla úhrnná rozvodovost nejvyšší hodnoty a to přibližně 50 %. Do roku 2019 úhrnná rozvodovost opět klesala až na hranici 44,8 % (ČSÚ, 2019).

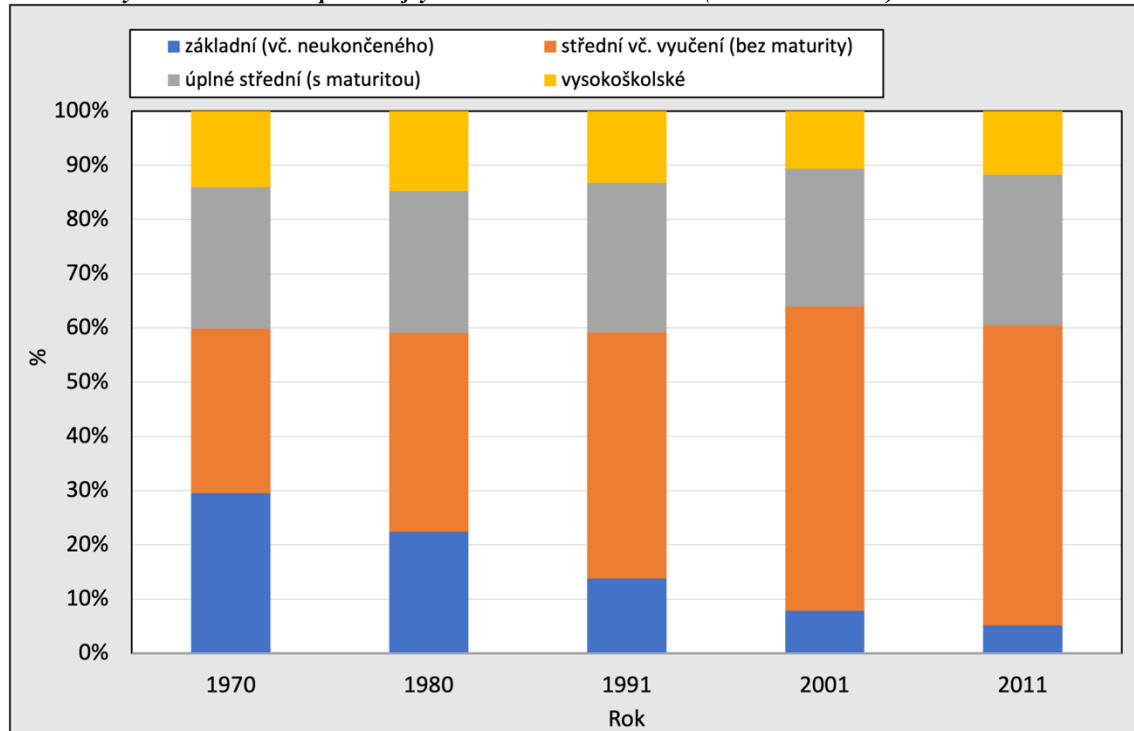
Růst rozvodovosti od 90. let 20. století je vysvětlován sociologickými i normativními změnami. Docházelo ke společenským změnám, postupně se stíraly genderové nerovnosti a nastaly i strukturální a institucionální změny. Lidem se mění jejich životní preference a začíná se zvyšovat míra individualizace. Za nejčastější společenské faktory ovlivňující zvyšování rozvodovosti jsou dle Kuchařové (2009) považovány změny ve společenském postavení žen a růst vzdělanosti žen, který ovlivňuje jejich vyšší výdělky a následně tak poskytuje vyšší soběstačnost. Vyšší míře rozvodovosti napomáhají také fungující sociální systémy, které významně podporují soběstačnost žen. Podobně tuto soběstačnost žen ovlivňují i změny v hodnotově normativní oblasti. Mezi faktory vycházející z oblasti individuální úrovně patří například socioekonomický status jedince, motivace k uzavření sňatku či vlastní zkušenost s rozpadem manželství (Kuchařová, 2009).

2.3 Vývoj vzdělanostní úrovně v datech ze Sčítání lidu

Mezi prvním poválečným sčítáním v roce 1950 a posledním zpracovaným sčítáním v roce 2011 uběhlo šedesát let, během nichž došlo k výrazným změnám ve vzdělanostní struktuře české populace. Můžeme říct, že po celé sledované období vzdělanostní úroveň obyvatel rostla a klesal podíl jedinců se základním vzděláním (Obr. 3). Starší generace, které byly výrazně zastoupeny osobami se základním vzděláním, byly postupně nahrazovány generacemi dosahujícími vyššího

vzdělání. Tyto generace reagovaly v oblasti vzdělání na výhodu měnících se socioekonomických podmínek, které vedly k jednoduššímu přístupu ke vzdělání.

Obr. 3 – Obyvatelé 15 a více let podle nejvyššího ukončeného vzdělání (SLDB 1970–2011)

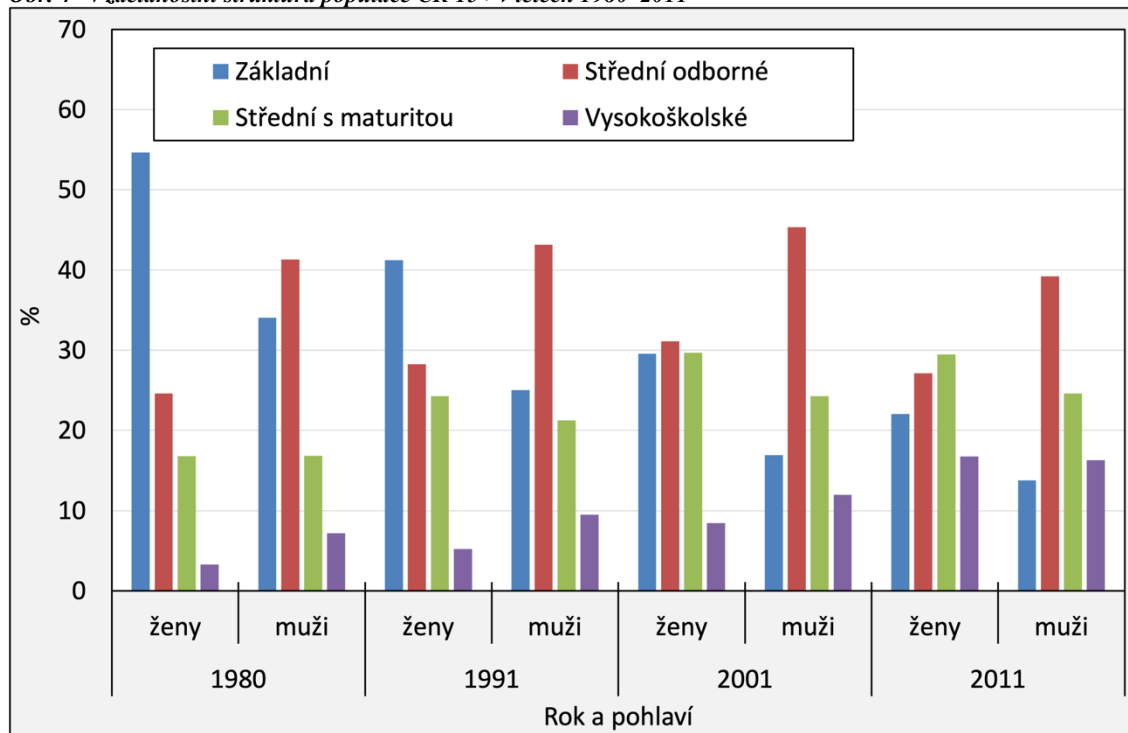
Zdroj: ČSÚ 2011, vlastní zpracování

Významným milníkem bylo Sčítání lidu v roce 1991, kdy se nejpočetnější skupinou staly osoby se středním vzděláním bez maturity (Obr. 3). Tato skupina činila zhruba 45 % z osob starších 15 let. Tato skupina pak dominuje až do Sčítání lidu v roce 2011 včetně.

Při sledování vývoje vzdělanosti je důležité brát v úvahu, že v průběhu let se postupně mění věková struktura populace a početní zastoupení jednotlivých věkových kategorií. V průběhu období od roku 1950 se úroveň vzdělání obyvatel zvyšovala. Při srovnání výsledků sčítání lidu z roku 1961 a výsledků z roku 1950 sice vzrostl počet obyvatel se základním vzděláním, jeho podíl v populaci však klesl stejně tak jako tomu bylo u středního vzdělání bez maturity (ČSÚ, 2014).

Úroveň vzdělání se neustále zvyšovala (Obr. 3). Skupina osob se základním vzděláním převažovala až do 70. let, kdy se jí velmi přiblížila skupina osob se středoškolským vzděláním. Každá z těchto skupin představovala zhruba 30 % z celkové populace obyvatel 15+. Od 80. let 20. století se do popředí dostala skupina osob se středním vzděláním bez maturity, která činila zhruba 35 % z obyvatel starších 15 let. Současně jsou v ní patrné velké odlišnosti mezi muži a ženami. Když se v letech 1961–1970 začlenilo vzdělávání učňů do systému středního vzdělání, ihned se to projevilo ve výsledcích ze sčítání lidu v roce 1970. U mužů bylo učňovské vzdělání natolik časté, že se početně téměř vyrovnalo skupině mužů pouze se základním vzděláním a nadále se počty této skupiny zvyšovaly. Svě první místo si udržela až do sčítání v roce 2011. Naopak u žen k tak velkému skoku nikdy nedošlo a podíl žen se základním vzděláním zaujímal první místo v početnosti až do sčítání v roce 2001, kdy vyšší podíl žen zaznamenala skupina se středním odborným vzděláním (Obr. 4).

Obr. 4 – Vzdělanostní struktura populace ČR 15+ v letech 1980–2011

Zdroj: ČSÚ 2011, vlastní zpracování

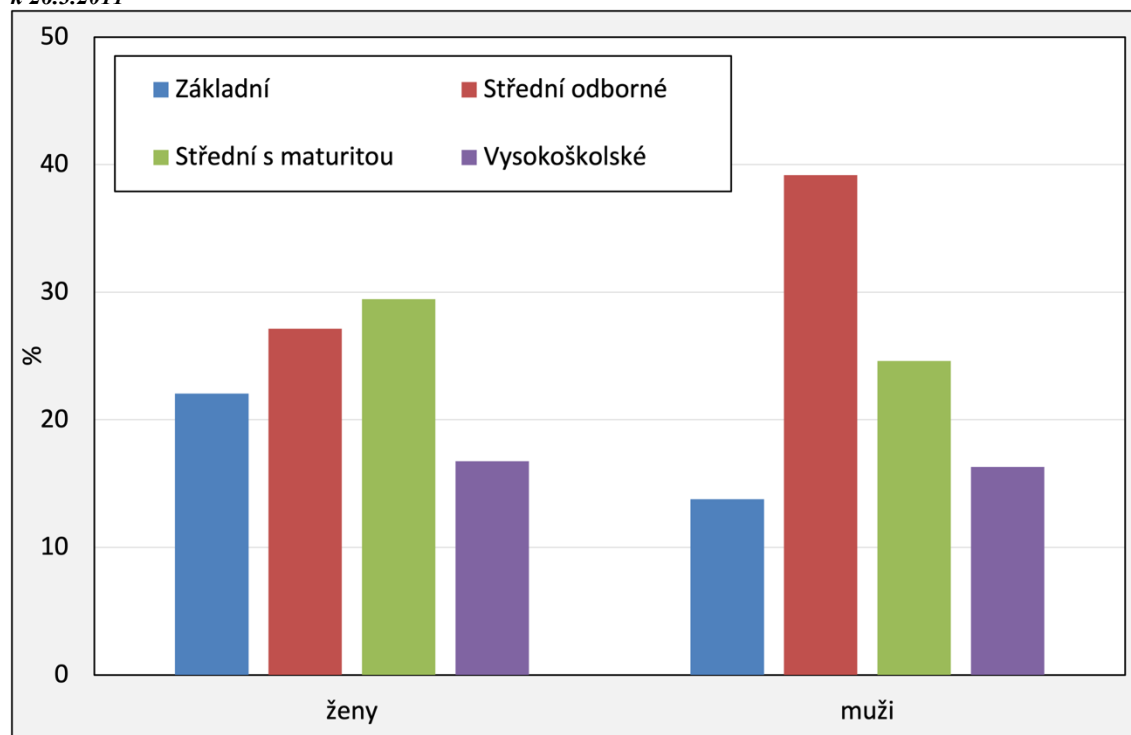
Na první pohled se může zdát, že vývoj vzdělanosti žen byl pomalejší a že ženy za muži lehce zaostávaly. Je důležité si však uvědomit, že ženy a muži mají odlišnou věkovou strukturu, kdy víme, že ženy se dožívají vyššího věku a tím pádem mají větší zastoupení ve starších generacích, kde výrazně převládalo základní vzdělání. Vývoj vzdělanosti žen byl naopak výraznější než u mužů. Přestože mezi ženami nebyl zaznamenán nárůst ve skupině středoškolského vzdělání bez maturity, hlavně kvůli charakteru oborů, které byly typické spíše pro mužská povolání, jejich podíly významně rostly hlavně v kategoriích středoškolského a vysokoškolského vzdělání. U žen se podíl středoškolaček s maturitou zvýšil z původních 17 % v roce 1980 na 30 % v roce 2011 (Obr. 4). Dále se zvyšoval i podíl žen s vysokoškolským vzděláním. V roce 1980 bylo v populaci žen pouze 3 % vysokoškolaček, zatímco v roce 2011 jejich podíl stoupl na 17 %. Jasný pokles nastal v podílu žen se základním vzděláním. Ten klesl v průběhu let zhruba o 30 procentuálních bodů (55 % v roce 1980, na hodnotu 22 % v roce 2011). V populaci mužů byl podíl mužů se základním vzděláním nižší než podíl středoškolsky vzdělaných mužů již v roce 1980. V tomto roce dosahoval podíl mužů se základním vzděláním 34 % a podíl středoškolsky vzdělaných mužů činil 41 %. Do roku 2011 pak podíl mužů se základním vzděláním klesl na 14 %. Naopak ale rostl podíl mužů s úplným středoškolským vzděláním a vysokoškolským vzděláním. Ve všech vzdělanostních kategoriích tak docházelo k postupnému stírání rozdílů mezi ženami a muži (ČSÚ, 2011).

Vysokoškolské vzdělání až do přelomu tisíciletí nebylo nijak významně zastoupeno, a to ani v případě jiných forem postsekundárního vzdělávání. Růst začal až na konci 90. let, kdy početně vzrostla skupina lidí právě s jinými postsekundárními typy vzdělání a zároveň byl v roce 1995 uzákoněn vznik vyšších odborných škol, kde studovalo více žen než mužů. V případě žen tak došlo k enormnímu nárůstu jejich počtů v této kategorii. Ve sčítání lidu v roce 2011 se kompletně

obrátila struktura v oblasti vyššího odborného vzdělání dle pohlaví. Ženy v tomto roce tvořily téměř dvě třetiny absolventů vyššího odborného vzdělání.

Vzdělanostní profil České republiky se tak během let prokazatelně změnil, a to převážně v oblasti středoškolského vzdělání s maturitou a vysokoškolského vzdělání. Struktura pohlaví je však stále odlišná, a zatímco u žen bylo v roce 2011 nejčastěji uváděno střední vzdělání s maturitou, u mužů se stále na prvním místě drží střední vzdělání bez maturity (Obr. 5). Zároveň od přelomu tisíciletí pozorujeme odlišné trendy ve vývoji vzdělání a je patrné, že postupně klesá zájem o střední odborné školy a učiliště a narůstá zájem o všeobecné střední vzdělání, které je často bráno jako příprava na vysokou školu. Roste i počet vysokoškolsky vzdělaných, což může být příkládáno i zavedení tříletého bakalářského studia, které bylo uzákoněno až v roce 1999. Dokazují to i výsledky ze sčítání v roce 2001 (první rok s bakalářským studiem) a v roce 2011. V roce 2001 uvedlo bakalářský titul 6 % z vysokoškolsky vzdělaných osob a v roce 2011 bakalářský titul uvedlo již 16 % z vysokoškolsky vzdělaných osob (ČSÚ, 2011).

Obr. 5– Zastoupení mužů a žen ve věku 15 a více let v jednotlivých stupních nejvyššího dokončeného vzdělání k 26.3.2011

Zdroj: ČSÚ 2011, vlastní zpracování

Kapitola 3

Kulturní a společenské změny ve společnosti

Demografické změny v chování českého obyvatelstva jsou vysvětlovány dvěma přístupy. Prvním je předpoklad, že demografické změny jsou způsobeny převážně strukturálními příčinami. Například špatnou socioekonomickou situací či transformací politického systému. Sem můžeme zařadit například teorii racionální volby. Druhým pohledem je pak důraz na kulturní příčiny, které jsou nejčastěji vysvětlovány teorií druhého demografického přechodu a přechodem k postmaterialistickým hodnotám. Oba tyto pohledy úzce souvisí se změnami v české společnosti.

3.1 Kulturní příčiny demografického chování

3.1.1 Teorie druhého demografického přechodu

Teorie druhého demografického přechodu se zaměřuje na zdůraznění kulturních příčin změn demografického chování. Tyto změny přisuzuje třem typům společenských procesů: proměně sociální struktury, vývoji v kultuře a technologickému vývoji. Tyto procesy se však mohly projevit jen díky změnám v hodnotovém žebříčku společnosti. Nejvýrazněji pak v podobě sekularizace a individualizace (Hamplová, 2003).

Poprvé byla teorie druhého demografického přechodu formulována v 80. letech 20. století Ronem Lesthaegem a Dirkem van de Kaa (Lesthaegem, 2014). Ti předpokládali, že populační vývoj od 70. let 20. století přinese trvalý pokles úhrnné plodnosti, který nebude vyrovnán migrací. Současně dojde ke změnám v partnerském a manželském životě, které vyústí ve změnu podoby rodiny. Důsledkem všech těchto změn bude stárnutí populace, nestabilita partnerského soužití a problémy se začleňováním imigrantů do společnosti (Hamplová, 2003).

Teorie druhého demografického přechodu byla založena na několika hlavních myšlenkách. První z nich v 80. letech nastínil Philippe Ariès. Ten poukazuje na přechod od altruistické investice do dětí k přesvědčení, že rodičovství je jen jednou z možných životních cest a již není nadřazeno všem ostatním životním událostem. Dále byla teorie druhého demografického přechodu podnícena myšlenkou, na které stojí Easterlinovy teorie. Ta předpokládala, že malé kohorty obyvatel budou mít vyšší šanci na lepší pracovní uplatnění a tím pádem vyšší pravděpodobnost lepšího ekonomického zajištění, od kterého se následně odvíjí uzavření sňatku v nižším věku a vyšší úhrnná plodnost. S tímto pohledem však autoři teorie druhého demografického přechodu nesouhlasí a nepředpokládají, že by k takovéto situaci mělo dojít.

Nejvýznamnější myšlenkou vznikající teorie druhého demografického přechodu byla proměna Maslowovy teorie potřeb. Společnost se stává bohatší a již nežije ve strachu z potřeby naplnění základních potřeb spojených s přežitím a solidaritou. Větší váhu tak získávají individuální potřeby, jako vlastní seberealizace, vzdělání či dostatek uznání. Je tedy kladen větší důraz na „potřeby vyššího řádu“, které společně s demokratickým systémem podporují společenskou důvěru. Z demografického hlediska se změny potřeb a hodnot odrážejí v klesajícím počtu sňatků, narůstajícím počtu nesezdaných soužití, poklesu plodnosti a navýšení počtu bezdětných a nárůstu průměrného věku matky a počtu dětí mimo manželství (Vítková, 2011).

Tyto změny pak Ron Lesthaeg a Dirk van de Kaa aplikují i na země mimo Evropu a uvádějí, že k fenoménu faktického manželství a nárůstu věku při prvním manželství dochází například i na Tchaj-wanu či v Japonsku. Tento fakt jednoznačně koreluje s posuny v sociálních změnách souvisejících s rovnostářstvím a individualizací morálních norem ve vyspělých společnostech obecně. Ron Lesthaeg a Dirk van de Kaa tímto zároveň reagují na kritiky vyslovené k teorii druhého demografického přechodu. Tyto kritiky přinášejí předpoklad, že představené prvky demografického přechodu jsou aplikovatelné pouze na západní společnost. Jejich teorii považují za úspěšnou a dobře vystihující nárůst nesezdaných soužití a posun hodnotových preferencí, které následně ovlivňují pokles plodnosti pod hranici prosté reprodukce ve vyspělých státech západní civilizace (Leesthaeghe, 2014).

3.1. 2. „Postmateriální“ společnost

Změny ve společnosti lze brát také jako přechod od materiálních hodnot k hodnotám postmateriálním. Dochází k procesu oproštění od materiálního zajištění a hlavním cílem jedince je seberealizace a možnost projevení vlastních názorů a postojů (Rabušic, 2000).

Jedním z prvních sociologů, který se tímto tématem zabýval byl Ronald Inglehart. Podle Ingleharta dříve velkou roli hrály ekonomické faktory a snaha jednotlivců dosáhnout dostatečného ekonomického zajištění. S nástupem nových technologií a postupnou industrializací se ale už jedinci v této oblasti necítí zdaleka natolik ohroženi, a tak v jejich rozhodování začínají více figurovat životní hodnoty. Naznačuje, že dochází k přesunu od hodnot materialistických k hodnotám postmaterialistickým, tedy hodnotám zaměřených na individualitu a seberealizaci (Hamplová, 2003). Důvody těchto změn přicházejí na základě odlišných životních podmínek generací narozených po roce 1945. Ta již nezažila válku a s ní spojenou hospodářskou krizi a vyrůstala v období blahobytu, které brala jako samozřejmost a jejich pozornost se přesunula ke kvalitě života (Giddens, 2013). Inglehart svůj výzkum založil na čtyř položkové a později dvanácti položkové baterii. Každá z položek indikovala míru materialistické orientace respondenta. Závěry jeho výzkumů dokazovaly, že respondenti začínají být orientováni spíše post-materialisticky a jejich životní preference se tak mění. Svůj výzkum, ale prováděl na datech za Holandsko, Velkou Británii, Belgie, Francii, Itálii a NSR, tedy západní země (Rabušic, 2000).

První výzkum zkoumající post-materialistické chování obyvatel České republiky dle Inglehartovy baterie proběhl v roce 1990 na základě výzkumného programu WVS1990 a následně v roce 1991 ve výzkumném programu European Value Study 1991 (Rabušic, 2000).

Výsledné závěry těchto šetření ukázaly, že na území ČSFR k posunu k post-materialistickým hodnotám nedošlo. Rabušic (2000) uvádí dva důvody, které mohly výsledky nejvíce ovlivnit.

Prvním mohl být porevoluční pocit přílišné svobody a neuspořádanosti státu a druhým důvodem mohlo být spuštění cenové liberalizace v lednu 1991. Za hlavní indikátor změn označuje věk, který naznačuje, že k postojovým změnám dochází postupně, s nejvyšším nárůstem postmaterialistů ve věkové skupině 18-29 (Rabušic, 2000).

3.2 Strukturální změny demografického chování

3.2.1 Strukturální pohled na druhý demografický přechod

Rychtaříková (2001) popisuje, rozdíly mezi „západní“ a východní“ společnostmi a poukazuje na odlišné výchozí podmínky obou regionů. Uvádí, že změny v hodnotách a normách přicházely na „západě“ v období ekonomické stability a naopak na „východě“ v období výrazných ekonomických a společenských transformací. Není tedy zcela jasné, zdali se situace ve Východní Evropě dá interpretovat stejným způsobem jako situace na „západě“ a zdali na „východě“ nedocházelo ke zcela specifickému přechodu. Také poukazuje na odlišnosti v průběhu demografického přechodu, který na „západě“ probíhal během deseti let a úroveň plodnosti se stabilizovala na vyšších hodnotách, zatímco ve Východní Evropě proběhl druhý demografický přechod, který se vyznačoval hlubokým poklesem úhrnné plodnosti na extrémně nízké hodnoty.

Rychtaříková (2001) dále specifikuje, jednotlivé korelace mezi socioekonomickými a demografickými charakteristikami evropských zemí. Zjišťuje pozitivní korelaci mezi hrubým domácím produktem a střední délkou života a negativní korelaci s indexem potratovosti. Z toho vyplývá, že bohatší a ekonomicky stabilnější země mají vyšší úroveň plodnosti, vyšší naději dožití a nízké hodnoty indexu potratovosti, naopak chudší země se potýkají s vyšší potratovostí, nízkou plodností a nižší nadějí dožití. Kulturní dimenzi pokrývá podíl dětí mimo manželství, pokles sňatečnosti, zvýšení míry rozvodovosti a rozdílná míra ekonomicky aktivních žen v chudších zemích.

K přizpůsobení se společnosti a změnám v sociálním chování dochází rychleji než k ekonomickým změnám. Rychtaříková (2001) tím naráží na zvyšující se napětí mezi společenskými změnami a jejich reálným uskutečněním v závislosti na ekonomické dimenzi dané společnosti.

3.2.2 Teorie racionální volby

Teorie racionální volby představuje pohled na změny v demografickém chování v důsledku strukturálních změn. Hlavní myšlenkou teorií racionální volby je ovlivnění chování společnosti skrze ekonomické a institucionální faktory, převážně proměnnou pracovního trhu. Předpokladem tak je, že jedinci myslí racionálně, a to nejen v oblasti pracovního uplatnění, ale i v oblasti partnerského života. Hlavním cílem je zvažovat svá rozhodnutí a vybírat varianty, které člověku přinesou nejvyšší užitek a minimalizují možné ztráty. Hlavním principem teorie racionální volby je tak stanovení cíle a následné vyhodnocení pro nás nejužitečnějších prostředků k jeho dosažení (Hamplová, 2003).

Preference jedinců jsou racionálně ovlivněny, není však pravidlem, že maximalizace užitku znamená pouze ekonomické výhodné postavení a dobrou finanční situaci. Teorie racionální volby počítá i s emoční složkou. Nepředpokládá, že by jedinci primárně uzavírali vztahy na základě

nejvyššího užítku a každý vztah racionálně analyzovali. Připouští však, že jsou lidé ovlivněni makrostrukturami dané společnosti, které udávají, co je a co není výhodné a tím ovlivňují chování jedinců (Hamplová, 2003).

Mezi nejvýznamnější představitele teorie racionální volby patří Gary S. Becker (Becker 1991, 1996 cit. dle Hamplová, 2003). Jeho pojetí teorie racionální volby je založeno převážně na předpokladu, že hlavním důvodem zakládání rodiny je mít děti a že nejvýhodnější pro rodinu je dělba práce. Pracuje tak s pojmem „lidského kapitálu“, kdy tvrdí, že rozdělení činností a specializace partnerů na určitou činnost maximalizuje efektivitu a zvyšuje kvalitu výchovy dětí. K partnerům přistupuje jako k rovnocenným, a právě v tomto aspektu naráží na změnu v demografickém chování. Předpokládá totiž, že s odchodem žen z domácnosti, jejich vyšším vzděláním a návratem na pracovní trh se zvýší cena jejich času a rodinný a manželský život pro ně již nebude dostatečně výhodný, což povede k poklesu sňatečnosti.

Beckerovu teorii kritizuje Valeria Oppenheimerová (Hamplová, 2003). Ta sice také hlavní změny připisuje pracovnímu trhu, ale tvrdí, že důsledkem není primárně menší počet sňatků, ale posouvání sňatků do vyššího věku. Přičemž prosazuje, že příčiny odkladu manželství by se měly zkoumat za ženy a muže odděleně. Hlavní změnu vidí v podmínkách vstupu do manželství. V historii žena splňovala podmínky pro uzavření sňatku mnohem dříve, zatímco dnes je jednou z důležitých podmínek úspěch na pracovním trhu. To vede k nucenému odkladu až do doby, kdy se u žen začne projevovat jejich výdělečný potenciál. U mužů popisuje problematiku zhoršování pracovních pozic a nutnost delšího čekání na stabilní pracovní dráhu. (Oppenheimerová 1988,1997 cit. dle Hamplová 2003). Následkem těchto dvou faktorů dochází k nárůstu nesezdaných soužití, který je „jedním ze způsobů, jímž mladí lidé odpovídají na rostoucí nejistotu ohledně ekonomických rolí“. (Hamplová, 2003, str. 14) Zároveň může být nesezdané soužití důležitým rozhodujícím faktorem při rozhodování se o uzavření sňatku (Hamplová, 2003).

I když se může zdát, že vysvětlení skrze strukturální a institucionální faktory (špatná finanční situace mladých rodin, špatná bytová politika, zrušení propopulačních politik) stojí proti hodnotovým faktorům (studium, volnočasové aktivity, seberealizace) je možné uvažovat i o jejich kombinaci (Hašková, 2006).

Kapitola 4

Změny v rodinných a životních hodnotách

Období posledních třiceti let s sebou nese významné změny v rodinném chování české společnosti. Po roce 1989 dochází k poklesu uzavřených sňatků, nárůstu nesezdaných soužití, klesá plodnost a zvyšuje se věk při narození prvního dítěte a podíl mimomanželských dětí.

Všechny tyto události mohou být ovlivněny hodnotovými změnami. Horáková (2005) srovnávala data z šetření IVVM z let 1990, 1994, 1999 a CVVM „Naše společnost“ 2004 a pomocí faktorové analýzy sledovala, jak se v čase mění hodnoty české společnosti. Vytvořila 6 sledovaných faktorů, na nichž se ukázalo, že po celé sledované období patří mezi nejdůležitější hodnoty respondentů stále rodina, přátelé a blízcí, ale že dochází ke zvýšení významu individuálních hodnot, mezi které je řazen například „čas na své zájmy“ či „zajímavý a vzrušující život“.

Horáková (2005) také analyzovala výsledky šetření CVVM „Naše společnost“ 2005, na základě kterých, uvádí, že důležitost jednotlivých životních hodnot je determinována pohlavím a věkem. Zatímco ženy na první místo řadily možnost „mít dítě“, u mužů se objevila až na třetím místě za stálým partnerem a úspěchem v zaměstnání. Ženy pak na druhém místě nejčastěji volily stálého partnera a hned po něm úspěch v zaměstnání. Z pohledu věku dochází ke změnám v postoji k zaměstnání a manželství. V případě zaměstnání se se zvyšujícím se věkem důležitost této hodnoty u obou pohlaví snižuje. U manželství je vývoj přesně opačný, čím straší respondent je, tím důležitější se pro něj sňatek stává. Zajímavý je i fakt, že u žen se hodnota „mít dítě“ dostává na první místo až ve věkové skupině 30–44 let a u mužů se do popředí (2. místo) dostává až ve věkové skupině 45–59 let (Horáková, 2005), což může nasvědčovat jistým preferencím týkajícím se odkladu rodičovství do pozdějšího věku.

Změny hodnot a preferencí jedinců působí na jejich životní dráhy a je otázkou, zda se životní dráhy v čase mění. Chaloupková (2010) charakterizuje tři výrazné trendy v heterogenitě životních drah jednotlivých kohort. Prvním je posun heterogenity rodinných situací do vyššího věku. U starších kohort zaznamenává vrchol heterogenity ve věku kolem 22–24 let, zatímco u kohort narozených v 70. letech se vrchol heterogenity posunul do věku 26 let. Dále upozorňuje i na vnitřní rozdíly v kohortě narozených v 70. let. Při srovnání jejich životních drah nachází rozdíly mezi jedinci stejného věku (nejvýrazněji na přelomu dvacítky a třicítky) a naráží na pojem tzv. de-standardizace životních drah. Třetí trend naopak heterogenitu spíše potlačuje a ukazuje na to, že v nejmladším věku, tedy u kohort narozených v 80. letech, dochází k homogenizaci životních drah, a tedy snižování variability rodinných situací kolem 20. roku života (Chaloupková, 2010).

Vývoj životních drah souvisí s jednotlivými rodinnými situacemi a jejich časováním. Změny v postojích k těmto rodinným situacím a hodnotám tak mohou významně ovlivňovat vývoj životní drah.

4.1 Manželství a partnerství

Manželství je historicky velmi silnou a tradiční institucí, která je často vnímána jako výchozí bod pro zahájení sexuálního života a zakládání rodiny. S druhým demografickým přechodem však přichází předpoklad postupného ústupu důležitosti manželství jako životní hodnoty a nárůstu počtu nesezdaných soužití a dětí narozených mimo manželství. Vítečková (2010) uvádí, že v období prvního desetiletí 21. století klesá přesvědčení o nutnosti manželství v souvislosti s rodičovstvím a stoupá tolerance nesezdaných soužití. Na druhou stranu, je ale manželství stále bráno jako podstatná instituce (CVVM, 2005).

Při zkoumání trendu a vývoje sňatečnosti bylo v demografickém prostředí vždy více pracováno s ekonomickou situací v dané zemi nežli s myšlenkou, že by ke změnám mohlo docházet na základě změn společenských. Ve chvíli, kdy se ekonomická situace v České republice zlepšovala, zvyšoval se i počet uzavřených sňatků, a naopak když docházelo k ekonomické krizi počet sňatků se začal snižovat (Fialová, 2006). Fialová (2006) však také uvádí, že na vývoj sňatečnosti mají kromě ekonomické situace dané společnosti vliv i další faktory, například ekonomické situace daných jedinců, celkové populační klima a postoje obyvatel k instituci manželství a jeho důležitosti. Uvádí tak, že ke změnám týkajícím se manželství dochází v poslední době převážně díky sociologickým proměnám společnosti, které vedou k přehodnocování hodnotových žebříčků a postojů. Příkladem může být vnímání sňatku jako právního aktu. Po většinu 20. století bylo manželství bráno jako důležitý právní akt, který s sebou nesl práva a povinnosti, zisk majetku či postup do vyšší společenské třídy. Od 90. let 20. století už však můžeme pozorovat liberálnější přístup k manželství a s narůstajícím individualismem mnoho jedinců bere manželství a jeho právní základ jako ztrátu svobody či identity. Tento efekt Fialová (2006) popsala na datech z šetření „Představy 2000“. Kde sňatek za samozřejmost považovali z mladší generace převážně praktikující křesťané, uvažovali o něm jen ti, kteří věřili, že jejich partnerský svazek je dostatečně silný a pro velkou část se stal dokonce neatraktivním. K výraznému poklesu počtu sňatků pak také přispěla i větší otevřenost české společnosti k jiným formám soužití, kdy předmanželskou kohabitaci považovalo za vhodný způsob soužití 70 % svobodných respondentů. (Fialová, 2006)

V roce 2007 Michaela Dimitriová analyzovala data z výzkumu CVVM z roku 2006 a zjistila, že názor na vstup do manželství je postupem času méně jednoznačný, i když důležitost partnerského vztahu se drží stále na prvním místě hodnotového žebříčku využívaného v tomto výzkumu. Autorka v práci srovnává důležitost životních hodnot, kdy na prvním místě byla potřeba „mít partnera“ a hned na druhém místě bylo pro respondenty důležité „mít děti“. Uzavření sňatku se objevilo až na čtvrtém místě za „úspěchem v práci“. Seřazení hodnot tak svědčí o zachování důležitosti rodinných hodnot, otázkou ale je, zdali manželství bude ještě prvotní událostí před založením rodiny nebo lidem bude pro založení rodiny stačit pouze nesezdané soužití s partnerem (Dimitriová, 2007).

Nárůstem nesezdaného soužití a jeho podobou se zabývají také Hašková a Rabušic (2008). Ti pracují s výběrovými šetřeními „Manželství, práce a rodina“ z roku 2005 a s šetřením „Souvislosti proměn pracovního trhu a forem soukromého, rodinného a partnerského života v české společnosti“ také z roku 2005. Na základě těchto dat pozorují, jakým způsobem se mění postoje jedinců k manželství a nesezdaným soužitím. Konstatují, že k poklesu sňatečnosti dochází u mladých svobodných jedinců (ve výzkumu bráno jako věková kategorie 25–35 let) ze tří hlavních příčin. První je návaznost na hodnotovou orientaci, která je obvykle neslučitelná s konceptem manželství (nejčastěji se jedná o pocit nezávislosti a svobody), dále se jedná o ekonomické bariéry pro vstup do manželství a v neposlední řadě liberálnější přístup společnosti k jiným formám soužití, což dává možnost odkladu či dokonce neuskutečnění manželství. Autoři pak nastiňují, že u mladých respondentů nedochází k odmítání sňatku, ale spíše o jeho odklad do vyššího věku. Uvádějí totiž, že mladí jedinci stále vnímají manželství jako důležitou hodnotu a bod v jejich životní dráze, ale pod vlivem jiných hodnotových cílů začínají ve větší míře uvažovat spíše o nesezdaném soužití. Jednou z příčin je například změna předmanželského života, kdy v průběhu socialismu bylo manželství symbolem osamostatnění a odloučení od rodičů, zatímco v prvním desetiletí 21. století bylo běžné, že se mladí lidé od svých rodičů stěhují a zakládají vlastní domácnosti ještě před uzavřením sňatku. Většina mladých respondentů tak brala manželství jako ideální model, ale v aktuální situaci by ho nevolila. Postupem času tak upadá vnímání manželství jako té jediné správné volby a stává se spíše ideálním modelem, a to často až ve chvíli, kdy pár začíná přemýšlet o rodičovství. Autoři tak jistým způsobem otevírají myšlenku, že již zcela neplatí vztah, kdy sňatečnost ovlivňuje porodnost, který zde přetrvával zhruba do poloviny 90. let, ale dostáváme se do fáze, kdy porodnost a plánování dětí začíná ovlivňovat nízkou míru sňatečnosti (Hašková, Rabušic, 2008).

Vítečková (2010) na základě kvalitativního výzkumu přináší vhled do problematiky nesezdaného soužití. Konstatuje, že nesezdané soužití je vnímáno jako regulární alternativní forma soužití, ale zároveň většina respondentů uvádí, že jejich nesezdané soužití není plánované a spíše se jedná o výsledek okolností. Jako příčiny nejčastěji uvádí obavy ze změny, kdy se cítí být spokojeni v situaci, v jaké se právě nachází a nechť jí měnit, dále pak vliv okolí a vnímání manželství jako formality. Většina respondentů zároveň nevnímá manželství jako nutnost pro finanční stabilitu a hlavním důvodem pro jeho uzavření je právní stránka. Domnívá se tedy, že při změně právních a sociálních podmínek by došlo k nárůstu plánovaného nesezdaného soužití.

Změnami v postoji mladých lidí k manželství jako instituci se zabýval Rabušic a Chromková Manea (2012). Ti pracovali s daty z Evropského šetření hodnot z let 1991, 1999 a 2008, na kterých je současně založena i analytická část této práce. Prokázali statisticky signifikantní změny v postojích k manželství na základě výroku „Manželství je zastaralá instituce“. Stejný výsledek zaznamenaly i Polesná a Kocourková (2016), které pracovaly se stejnými datovými soubory. V jejich práci se věnují vlivu druhého demografického přechodu a jeho relevantnosti v jednotlivých evropských státech. Testují otázky zaměřené na rodinu a partnerský život a zkoumají, jakým způsobem se odpovědi mění v průběhu času. Studovanou otázkou bylo opět tvrzení „Manželství je zastaralá instituce“, u kterého dochází k závěru, že v období 1991–2008 se počet souhlasných odpovědí ztrojnásobil. K největšímu navýšení došlo mezi lety 1999 a 2008, kdy došlo k nárůstu až o 12 procentních bodů, mezi lety 1991 a 1999 to pak bylo navýšení

o 4,5 procentních bodů. Nárůst autority přisuzují změnám v uvažování jedinců v oblasti manželství a jiných forem soužití. To potvrzují i poznatky týkající se nesezdaného soužití, které podporuje necelých 60 % respondentům. Je však důležité zmínit, že Česká republika je v tomto ohledu konzervativnější oproti ostatním státům, jež ve srovnání vystupovaly (Nizozemsko, Portugalsko, Estonsko, Finsko). Rabušic a Chromková Manea (2012) zároveň srovnávají proměny ve věkové kohortě 18–25 let, u které pozorují navýšení souhlasných odpovědí v letech 1991–1999 o 5 procentních bodů (ze 13 % na 18 %) a v letech 1999–2008 o 4 procentní body, tedy na celkovou hodnotu 22 %. Je tedy patrné že v čase důležitost manželství postupně klesá. V rámci práce také autoři pozorují vliv postojů na demografické ukazatele a zjišťují, že v letech 1991–1999 neměla změna v postojích vliv na demografické chování jedinců. K tomu začalo docházet až mezi lety 1999–2008, kdy se změny v postojích začaly do demografického chování více promítat.

Hamplová (2015) na základě dat z šetření ISSP 2012 zkoumá důležitost manželství a společného sdílení peněz mezi partnery. Jako podstatný rozdíl mezi manželstvím a nesezdaným soužitím vnímá jejich odlišné ekonomické složení a sociálně-ekonomickou homogamii. Uvádí například, že u nesezdaných párů je mnoho častější, že živitelkou je žena a ne muž, zároveň sdílení majetku ovlivňuje i výše příjmu jedince. Páry, ve kterých mají oba partneři podobný příjem častěji sdílejí peníze, naopak nejméně sdílí peníze páry, ve kterých žena vydělává více nežli muž. Výsledky analýzy ukázaly, že peníze dává dohromady pouze polovina nesezdaných párů, zatímco u sezdaných párů peníze sdílí více než 80 %. Zároveň poukazuje na rozdílnost délky trvání manželství oproti nesezdanému soužití, poměr rozvedených osob v daném soužití či počet dětí v daném soužití.

Manželské svazky vydrží v průměru o 18 let déle oproti nesezdaným soužitím a v nesezdaných soužitích je pak trojnásobný podíl rozvedených osob (34 % v nesezdaném soužití ku 10 % v manželství). Při zohlednění těchto parametrů, které rozdíly lehce snižují, ale stále platí, že nesezdané páry mají 2,5krát vyšší šanci, že budou hospodařit odděleně. Problém nesdílených peněz má pak výrazný dopad na efektivnost sociálních politik, odhady chudoby a potřeby sdíleného majetku obecně (Hamplová, 2015).

4.2 Rodičovství

Jak již bylo zmiňováno od 90. let 20. století dochází k výraznému poklesu úhrnné plodnosti žen. Vysvětlením bývá kombinace ekonomických faktorů a hodnotových změn mladších generací oproti generacím starším. Ženy začínají prvního potomka odkládat do vyššího věku, což následně ovlivňuje celkový počet jejich potomků.

Od konce 90. let vnímají lidé mít dítě a rodinu jako přirozenou potřebu a dvoudětný model považují za ideál. Počet dětí je pak výrazně ovlivňován výší dosaženého vzdělání ženy. Ve výběrovém šetření „Mladá generace 1997“ bylo potvrzeno, že s vyšším vzděláním žena spíše preferuje menší počet dětí a vysokoškolačky byly dokonce jedinou skupinou, která častěji uváděla jako ideální počet dětí méně než dvě. Mimo vzdělání má pak silný vliv také rodinný stav a forma soužití. Páry, které vstupují do manželství ihned, tedy bez předešlého dlouhodobého soužití, si

přejí nejvíce dětí, zatímco páry, které preferují neformální soužití si jich přejí nejméně (Hamplová, 2000).

Shodné poznatky najdeme i v práci Sylvie Ettlerové a kol. (2006), která pracuje s daty z výzkumu „Bydlení mladé generace 2003“. Sleduje preferované počty dětí ve třech typech domácností – manželství, nesezdané soužití a domácnost jednotlivců. Zdůrazňuje fakt, že manželské páry mají mnohem jasnější představu o rodinných plánech a počtu dětí nežli páry žijící v nesezdaném soužití. Zároveň poukazuje i na přetrvávající ideální model dvoudětné rodiny, kterou si přeje 42 % mužů a 46 % žen. Rozdíly v preferovaných počtech dětí se liší na základě věku, pohlaví i rodinného stavu. U vdaných žen starších třiceti let skoro polovina respondentek preferuje 2 děti. Ettlerová zjišťuje také, že ženy ve věku 20–24 let chtějí tři a více dětí častěji nežli starší ženy.

Zachování modelu dvoudětné rodiny pozorovaly i Šalamounová a Šamanová (2004), které využívaly výběrového šetření CVVM, jež bylo zaměřeno na rodinu a bezdětnost. Pracovaly s respondenty ve věkových skupinách 15–24 let a 25–34 let, u kterých bylo potvrzeno, že plánují děti za delší dobu než jeden rok. U obou skupin potvrdily, že respondenti plánují dítě a že dokonce většina z nich plánuje mít děti dvě. Rozdíly pozorovaly hlavně v důvodech, které v jednotlivých věkových skupinách odklad způsobují. Ve věkové skupině 15–24 let jako hlavní důvody respondenti udávají převážně nízký věk a potřebu ekonomického zajištění a vlastního bytu. U věkové skupiny 24–34 let výsledky nejsou zcela jednoznačné, a to hlavně díky vysoké heterogenitě vzorku (Šalamounová, Šamanová, 2004).

S rozšiřujícím se individualismem a měnící se vzdělanostní strukturou se současně mění i preference a požadavky při výběru partnera, s kterým by žena mohla vstoupit do manželství a následně založit rodinu. Vědět tak, jak se partnerské preference mění v průběhu času je přínosné pro pochopení nových trendů v manželství či plodnosti. V dnešní době jsou výzkumy zabývající se výběrem partnera založeny na dotazníkových šetření společně s informacemi z internetových seznamek, které přináší obrázek o tom, jaké požadavky jedinec vyžaduje, a které ho u budoucího partnera zaujmou na tolik, že dojde ke kontaktu (Šetinová, Chaloupková 2019). Partnerské preference se odlišují jak na základě pohlaví, kdy muži povětšinou více přihlížejí k fyzickému vzhledu, zatímco ženy spíše ke schopnostem, společenskému statusu či míře inteligence. Není to ovšem tak, že by muži byli povrchnější a ženy by toužily pouze po materiálním zajištění, v tomto případě hraje roli hlavně evoluční biologie a sociobiologie. Jde tak o rozdílné míry investice mužů a žen do hledání partnera a snahy založit rodinu (Šetinová, Chaloupková 2019).

Problematiku nalezení partnera představují také Slepíčková a Bartošová (2008), které se zaměřují na problematické tranzice k mateřství. Na základě kvalitativních rozhovorů kombinujících narativní přístup a připravený scénář analyzují životní dráhy žen a charakterizují několik problémových faktorů ovlivňujících mateřství. Jedním z významných faktorů je již zmiňované nalezení „vhodného“ partnera. Ženy si často vytvoří ideální představu, jak by mělo vypadat jejich mateřství a jaký partner by v něm měl figurovat. Může se tak stát, že dlouhou dobu vyčkávají a snaží se najít toho nejideálnějšího partnera. V průběhu času se však se zvyšujícím věkem a touhou po dítěti jejich požadavky na partnera snižují. Hrozbou pak je prodlužující se váhání ženy nad tím, zdali partner, kterého si nakonec vybraly zapadá do jejich představ o mateřství. Zajímavým poznatkem je, že všechny respondentky považují za zlomové období

30. rok života, kdy přechází z „bezstarostné“ fáze života do období, kdy se začíná zajímat o mateřství a založení rodiny (Slepičková, Bartošová 2008).

4.3 Rodina a zaměstnání

Založení rodiny je v životě jedinců jednou z významných životních událostí. Přichází s ní však poměrně náročné posuzování dosavadního stylu života a podoby jeho pokračování. Nejvýraznější vliv má rodičovství v otázce práce, v odchodu na mateřskou a později rodičovskou dovolenou a v otázce následného návratu zpět na trh práce. Přicházejí otázky, kdo z partnerů zůstane v domácnosti, kdo zůstane v zaměstnání. Důležitou otázkou je jakým způsobem zkombinovat výchovu dítěte a placenou práci.

Jelikož v domácnosti ve většině případů stále zůstává žena, budu v této podkapitole sledovat primárně zaměstnanost z pohledu žen.

S problémem plynoucím z kombinace práce a výchovy dětí se české ženy potýkají již od období komunistické vlády, jejímž cílem bylo plné uplatnění žen na trhu práce. Nacházely se tak z pohledu společnosti v nejnáročnější životní pozici. Zároveň v té době ještě nebylo společenskou normou, aby se o výchovu dítěte staral primárně muž (Nešporová, 2015).

Po roce 1989 začaly sociální politiky u žen podporovat tříletou rodičovskou dovolenou, což způsobilo významné genderové nerovnosti. Od 90. let 20. století se sice mnoho věcí proměnilo, ale tříletá rodičovská dovolená je stále považována za nejideálnější model, a tak některé genderové rozdíly stále přetrvávají (Nešporová, 2015).

Existují předpoklady, že s rostoucí individualizací (od 90. let 20. století) dochází k rozpadu rodinného modelu muže živitele a ženy pečovatelky. Rozdělení rodinných rolí by pak mělo stát pouze na vzájemné dohodě partnerů (Vohlídalová, 2012). Je tedy otázkou, jak se k návratu na pracovní trh staví dnešní ženy a zdali se jejich preference ohledně rodiny a práce proměňují. Preference práce a rodiny se dají ukázat například na jejich motivaci pro návrat na pracovní trh po mateřské/rodičovské dovolené.

Nešporová (2015) uvádí, že plány, které má žena v těhotenství často po narození dítěte se vůbec neuskuteční. Uvádí tak na základě srovnání výpovědí žen v těhotenství s jejich odpověďmi zaznamenanými v době, kdy jejich dítě bylo rok a půl staré. Nešporová zjišťuje, že daleko více než změny v preferencích a hodnotách ženy ovlivňují strukturální podmínky. Mezi nejčastěji zmiňované patří nedostatek flexibilních pracovních míst a nedostatečná nerodinná péče či obecně tříletá rodičovská dovolená. Ta má totiž významný vliv i na hodnotový žebříček. Ženy dbají na společenské normy a hodnoty zaměřené na výchovu dítěte. Proto často považují dřívější odchod z rodičovské dovolené za špatný a mají pocit, že by jejich dítě mohlo v nerodinné výchově strádat. Na druhou stranu se zaměstnané respondentky nebály odpovědět, že je pro ně zaměstnání velmi důležité a péče o dítě jim přijde stereotypní a nudná, a proto by návrat do práce zvažovaly. Uvítaly by práci na plný úvazek nebo možnost zkráceného úvazku kvůli udržení kvalifikace. Musíme ale přihlídnout ke skutečnosti, že se jedná pouze o ženy vysokoškolačky, a u žen s nižším vzděláním mohou být preference odlišné (Nešporová, 2015).

Rozdíly v preferencích dle vzdělání popisuje Bartáková (2008). Konstatuje, že ženy vysokoškolačky vnímají dítě a rodinu stále jako nejvyšší životní hodnotu, ale současně roli matky

pokládají od určitého věku dítěte za slučitelnou s jejich prací. Za významný důvod vedoucí k návratu na pracovní trh vysokoškolačky uvádí stereotyp, sociální izolaci a okrajově finanční situaci domácnosti. Zároveň přikládají velký důraz svému vzdělání, u kterého jsou přesvědčeny, že jim může zajistit dostatečný prostor pro seberealizaci a současně jim dává možnost být soběstačná a nezávislá. Vysokoškolačky tak spíše přemýšlí nad načasováním jejich návratu na pracovní trh nežli nad samotným návratem.

Středoškolačky již nepocítují tak výraznou potřebu návratu na pracovní trh a roli matky považují za hluboký pocit naplnění a dostatečnou seberealizaci. Při výběru mezi zaměstnáním a mateřstvím by tak vždy volily mateřství. Zároveň u nich panuje vysoký souhlas s tvrzením, že by matka měla být s dítětem doma až do jeho tří let, a proto často o návratu před skončením rodičovské dovolené ani nepřemýšlejí.

Největší důraz na rodinu dávají ženy se základním vzděláním a vyučením. Samy tvrdí, že vzhledem k jejich vzdělání nemají předpoklady k úspěšné kariéře, a tak se mateřství stává jejich hlavním cílem. Návrat do zaměstnání vnímají spíše jako nutnost pro zajištění dostatku financí (Bartáková, 2008).

4.4 Harmonizace rodiny a zaměstnání

V české společnosti na počátku tisíciletí stále existovaly genderově stereotypní vzorce rozdělení rolí v rodině. Žena byla považována za pečovatelku a její hlavní úlohou byla práce v domácnosti a muž zajišťoval finanční podporu rodiny. Tento trend se však již v té době začal proměňovat. Pozvolna se začaly měnit představy o ženských a mužských rodinných rolích a docházelo ke změnám životních cyklů žen i mužů. Tyto změny se pak nejvíce projevovaly v oblasti domácnosti a pracovního trhu (Křížková, 2002).

V 90. letech 20. století se poměrně úspěšně dařilo prosazovat ženy na trhu práce a utvářet vhodné podmínky pro kombinaci práce a rodiny. Postoje žen k zaměstnání v souvislosti s rodinou však nejsou zcela homogenní. Čermáková (2002) definuje dvě skupiny žen. První jsou ženy, které kombinují práci a rodinu pouze za účelem výdělku. Nezávislost, sociální kontakt a udržení kvalifikace pak vnímají pouze jako výhodu nikoli potřebu. Druhou skupinou jsou ženy, které práci a kariéru vnímají jako prostředek k seberealizaci a k naplnění jejich vzdělanostního potenciálu. Kariéru vnímají jako velmi podstatnou a usilují o vyšší prestiž a postavení. Ke kombinaci práce a rodiny často využívají institucionálních služeb, pomoci od partnera či pomoci od rodiny (Čermáková, 2002). Podobně situaci popisuje i Kuchařová (2006), která uvádí, že mnoho žen je se stávajícím rozdělením rolí týkajícím se péče o rodinu a domácnost spokojena. V raném věku dítěte tak většina žen upřednostňuje zůstat v domácnosti a o návratu na pracovní trh začíná uvažovat až v pozdějším věku dítěte (Kuchařová, 2006).

Bičáková a Kalíšková (2016) uvádějí, že většina matek si volí tříletou rodičovskou dovolenou, méně pak dvouletou a nejméně žen zůstává na rodičovské dovolené možné čtyři roky. Poukazují také na rozdíly v preferencích návratu zpět na pracovní trh vzhledem k nejvyššímu dokončenému vzdělání matky. Matky s vyšším vzděláním se na pracovní trh nejčastěji vracejí v druhém až třetím roce rodičovské dovolené, zatímco největší část žen se základním vzděláním se zpět do práce vrací až mezi 4. a 6. rokem života svého dítěte. V prvním roce rodičovské dovolené se pak

na pracovní trh vrací jen minimum žen, přičemž většina z nich jsou ženy s vyšším vzděláním či maturitou (Bičáková, Kalíšková, 2016).

Rozhodování matky nad tím, zda se do pracovního procesu vrátí neovlivňuje pouze její touha po seberealizaci a vnímání, je pro ni důležité být zaměstnaná, aby neztratila kvalifikaci. Rozhodování matky ovlivňuje i společensky nastavené vnímání pracujících matek či nedostupnost služeb péče o nejmenší. V české společnosti totiž stále převládá názor, že návrat do práce před ukončením třetího roku rodičovské dovolené není pro dítě ideální. Mnoho matek má tak stále potřebu svůj dřívější nástup do zaměstnání obhajovat. Dalším faktorem ovlivňujícím návrat matky po rodičovské dovolené na trh práce je v české společnosti stále rezonující diskuse o tom, jaká nerodinná péče je pro malé dítě správná a jaká naopak ne (Hašková, 2011).

Kapitola 5

Cíle výzkumu a výzkumné otázky

Česká republika společně s celou střední a východní Evropou prošla za posledních 30 let velkými hodnotovými a společenskými změnami, které vedly k přehodnocování postojů a potřeb žen. Od 90. let pozorujeme prudký pokles plodnosti i sňatečnosti žen a naopak víme, že ženy začínají být vzdělanější a kariéra často ovlivňuje jejich reprodukční chování. Zdá se tak, že ženy začínají upřednostňovat kariéru a vlastní individuální potřeby před svatbou a zakládáním rodiny.

Z těchto společenských změn tak vyplývá výzkumná otázka, která zní: „*Jakým způsobem se změnil postoj žen k manželství, mateřství a zaměstnanosti v časovém období od roku 1991 do roku 2017?*“. Jednotlivé změny budou sledovány i s vlivy třetích proměnných, mezi které patří vzdělanostní a věková struktura.

Výběrové šetření European Value Study dává unikátní možnost sledovat vývoj hodnotových orientací žen v průběhu poměrně dlouhého časového úseku (celkem 26 let) a zároveň panelové otázky poskytují ideální základ pro nalezení určitých trendů. V demografickém prostředí se často pracuje spíše se strukturálními faktory ovlivňujícími změny v demografickém chování. Mimo ty však změny v demografickém chování české společnosti určují i jiné proměnné. Příkladem může být aktuální společenské klima či postoje k manželství (Fialová, 2006).

Proměny hodnotových orientací v oblasti manželství a rodinného života ovlivňují úroveň sňatečnosti. Neuzavření sňatku pak často u jedinců může znamenat odklad počátku rodinného života do pozdějšího věku, což následně může vést k menšímu počtu potomků. Podobně počet dětí může ovlivňovat i prioritizace zaměstnání nad rodinným životem. Studium, budování kariéry a její následné udržování totiž představuje dlouhý časový úsek, ve kterém žena upozadí mateřství a dítě začne plánovat až v pozdějším věku.

Mnoho těchto změn v hodnotových orientacích je zároveň spojováno se vzdělaností a věkovou strukturou. Existují předpoklady, že mladší a vzdělanější ženy rychleji přebírají liberálnější postoje. Jejich seberealizace již neprobíhá jen v rodinném prostředí ale i v prostředí pracovním či osobním. Otázkou je, zda tomu tak opravdu je a pro mladší ženy s vyšším vzděláním hodnoty v oblasti rodiny obecně ztrácí na důležitosti a zda se na hodnotovém žebříčku dostávají až za hodnoty v oblasti práce. Na základě poznatků z teoretické části práce byly vytvořeny dvě dílčí výzkumné otázky.:

1. *Změnil se od 90. let 20. století do současnosti pohled žen na instituci manželství v závislosti na zvyšující se dostupnosti vzdělání a nárůstu podílu vzdělaných žen?*

2. *Mění se preference českých žen v oblasti mateřství a zaměstnání v závislosti na věku a nejvyšším dokončeném vzdělání? Můžeme vidět určitý trend v těchto preferencích ve sledovaném období od roku 1991 do současnosti?*

Výzkumné otázky budou odpovězeny na základě výsledků analýzy dat z Evropského šetření hodnot z let 1991, 1999, 2008 a 2017.

Kapitola 6

Data a metodologie

6.1 Datový soubor

Hlavním zdrojem dat bylo „Evropské šetření hodnot“. Jedná se o celoevropské šetření, které probíhá již od roku 1981 a má za cíl mapovat hodnotovou orientaci obyvatelstva v rámci Evropy i celého světa. Šetření je pro všechny země dobrovolné a vždy koordinováno panelovým týmem výzkumníků, kteří zajišťují správnost dotazníků a srovnatelnost v rámci všech ostatních států. Šetření je pak zaměřeno vždy na několik základních oblastí týkajících se společenských hodnot jako jsou postoje k zaměstnání, náboženství, manželství, rodině, výchově dětí či ekologickým problémům.

6.1.1 Evropské šetření hodnot 1991

Šetření v roce 1991 bylo 1. vlnou šetření, která proběhla na území České republiky. Hlavním tématem šetření byly hodnoty a postoje české společnosti týkající se práce, životních cílů, rodinného života a současné sociální situace. Data byla následně využita pro srovnání s dalšími evropskými zeměmi. Hlavním výzkumníkem byl Jan Řehák a celé šetření bylo řízeno v rámci Institutu sociologických studií FSV UK (Příloha 1).

Datový soubor byl vybírán náhodným výběrem a při sběru dat byl použit standardizovaný rozhovor. Dotazování byli obyvatelé České republiky ve věku od 18 do 80 let a celkový vzorek činil 2109 respondentů (SOÚ AV ČR).

6.1.2 Evropské šetření hodnot 1999

V roce 1999 proběhla 2. vlna šetření na území České republiky, která navazovala na předešlou vlnu v roce 1991. Česká republika byla jednou ze třiceti dvou srovnávaných evropských zemích. Jednalo se o stejnou baterii otázek jako v roce 1991. Základním cílem bylo opět sledovat změny v hodnotovém žebříčku a postojích české společnosti. Hlavními tématy byl rodinný život, význam života, práce a současné sociální problémy.

Hlavním výzkumníkem byl prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc. a šetření bylo prováděno pod Institutem sociologických studií MU Brno, SC&C spol. s.r.o, Praha (Příloha 1).

Data byla sbírána za obyvatele České republiky starších osmnácti let. Výběr respondentů probíhal v několika fázích. V první fázi byli osloveni všichni respondenti výzkumu SIALS (Second International Adult Literacy Survey, N=1984). Z těchto respondentů 1080 poskytlo

rozhovor. Výzkum SIALS ale zahrnoval pouze osoby do 66 let, a proto bylo doplněno 300 dalších rozhovorů s respondenty staršími 66 let. Tyto rozhovory byly prováděny na stejných místech, kde probíhal výzkum SIALS. Následně v druhé fázi probíhal výběr náhodnou procházkou s kvótní koncovkou (podle pohlaví, věku a vzdělání). Výsledný vzorek však nebyl dostačující a tím pádem proběhla třetí fáze. V té se uskutečnil další výběr pomocí náhodné procházky s kvótní koncovkou (podle věku, vzdělání, pohlaví a ekonomické aktivity). Celkově se kvótním výběrem podařilo provést 828 rozhovorů. Výsledný celkový soubor tak tvořil 1908 respondentů (SOÚ AV ČR).

6.1.3 Evropské šetření hodnot 2008

Jedná se o třetí vlnu šetření probíhající na území České republiky a navazuje na předešlé vlny z roku 1991 a 1999. Hlavním cílem bylo opět srovnání hodnot a postojů české společnosti s ostatními evropskými zeměmi. Do výzkumu byla zařazena témata týkající se práce, rodinného života, současných sociálních problémů a významu života.

Hlavním výzkumníkem byl prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc. a šetření bylo prováděno pod Institutem sociologických studií MU Brno, SC&C spol. s r.o, Praha (Příloha 1). Metodou výběru byl zvolen stratifikovaný pravděpodobnostní výběr, který probíhal ve třech fázích. Prvně byla vybrána lokalita na základě volebních obvodů, poté nastal výběr jednotlivých domácností a následně ve třetí fázi došlo k náhodnému výběru respondenta v domácnosti. Sběr dat probíhal pomocí standardizovaného rozhovoru tváří v tvář (CAPI). Výsledný vzorek byl tvořen 1821 respondenty (SOÚ AV ČR).

6.1.4 Evropské šetření hodnot 2017

Evropské šetření hodnot z roku 2017 je čtvrtou vlnou šetření probíhajícího na území České republiky. Jedná se o nejaktuálnější data z posledních let a výzkumu se účastnilo čtyřicet evropských zemí. Výzkum byl zaměřen na srovnání hodnot a postojů k rodinnému životu, religiozitě, výchově dětí, toleranci k různým sociálním skupinám a post-materialismu.

Hlavním výzkumníkem byl prof. PhDr. Ladislav Rabušic, CSc. a šetření bylo koordinováno Fakultou sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, pod Ústavem populačních studií. Sběr dat byl zajištěn agenturou Stem/Mark pomocí standardizovaného rozhovoru tváří v tvář (CAPI a PAPI). Výsledný soubor tvořilo 1811 respondentů (Příloha 1).

Práce srovnává data z posledních čtyř vln šetření, kterých se Česká republika účastnila. Jedná se o šetření z roku 1991, 1999, 2008 a 2017. Data jsou volně publikována v Českém sociálněvědním datovém archivu (roky 1991, 1999 a 2008) a v mezinárodním archivu Gesis (rok 2017). Každá vlna šetření byla provedena na velkém vzorku respondentům. Pro analýzu jen za ženy tak stále zůstává dostatečně velký vzorek pro podrobnější třídění dle vybraných charakteristik (počet respondentek v rozmezí 900–1050 respondentek v každé vlně sběru dat).

6.2 Metody analýzy

K analýze jednotlivých postojů byly využity metody sekundární analýzy, které byly aplikovány na standardizovaná kvantitativní data získaná z Evropského šetření hodnot (European Value Study– EVS) v letech 1991, 1999, 2008 a 2017. Bylo využito třídění prvního a druhého stupně,

tedy četnostních a kontingenčních tabulek. Kontingenční tabulky umožňují posuzovat vztah mezi dvěma i více kategoriálními proměnnými, pomocí posouzení odchylek mezi teoretickými a naměřenými četnostmi. Vztahy jsou následně hodnoceny pomocí adjustovaných reziduí.

Základními pozorovanými proměnnými byly postoje žen k jednotlivým aspektům života souvisejících s rodinným či pracovním životem. Tyto vybrané proměnné nejvíce vyobrazovaly linii možných hodnotových změn. Pro práci byly zvoleny dva výroky, které jsou obsaženy ve všech čtyřech šetřeních a na základě dřívějších poznatků nejlépe reflektují možnou změnu v postojích žen.

1. *Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná.*
2. *Manželství je zastaralá instituce.*

Výrok „*Manželství je zastaralá instituce*“ je hodnocen na dvoubodové škále souhlasím – nesouhlasím. Výrok „*Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná*“ byl hodnocen na čtyřbodové škále od „Rozhodně souhlasím“ po „Rozhodně nesouhlasím“. Pro potřeby analýzy v této práci byly tyto dva výroky transformovány na dichotomickou škálu souhlasím – nesouhlasím (Ano – Ne).

V rámci analýzy byly doplněny ještě dva výroky, které velmi dobře poukazují na rozdíly v postoji k důležitosti rodiny oproti kariéernímu postavení. Jedná se o výroky:

1. *Žena musí mít děti, aby splnila poslání*
2. *Zaměstnání a být v domácnosti je stejně smysluplné*

Analýza těchto výroků byla prováděna odděleně z důvodu nedostupnosti dat z šetření v roce 2017, u kterého prozatím nejsou zveřejněna všechna data z dotazníkového šetření prováděného na české populaci. Srovnání tak bylo provedeno pouze za rok 1991, 1999 a 2008.

6.3 Vybrané proměnné

Analýza dat neprobíhala na celém vzorku, ale pouze na populaci žen, které se jednotlivých šetření účastnily. Tento výběr bylo možné provést díky dostatečnému celkovému počtu respondentů. Z celkového vzorku činily ženy ve všech letech vždy více než polovinu respondentů (Příloha 2).

V roce 1991 se tak jednalo o soubor 1089 žen, v roce 1999 o 995 žen, v roce 2008 o 992 žen a v roce 2017 o 1098 žen. Ve všech šetřeních kromě roku 1991 vždy bylo nejvíce žen ve věkové skupině 60 let a více a nejméně v nejmladší skupině 18–29 let. V rámci vzdělanostní struktury bylo v roce 1991 nejvíce žen v kategorii „základní vzdělání“ (63 %), podobně tomu bylo i v roce 1999. V tomto roce bylo v kategorii „základní vzdělání“ 44 % žen a v kategorii „středoškolské vzdělání“ 44 % žen. V roce 2008 byla opět nejvíce zastoupena kategorie „základní vzdělání“. V roce 2017 pak bylo nejvíce žen středoškolaček (44 %). Zároveň ve všech sledovaných letech byla vždy zhruba polovina z dotazovaných žen vdaných. U žen ze skupiny svobodných, rozvedených či ovdovělých, které odpověděly na otázku ohledně stálého partnera vyšlo, že v roce 2008 a 2017 vždy více jak 80 % žen nemělo stálého partnera. V roce 1999 stálého partnera nemělo 36 % žen. V roce 1991 tato otázka nebyla zjišťována a informace proto není k dispozici.

Můžeme tedy říct, že se pracovalo s výběrem spíše starších žen se základním a středoškolským vzděláním, které jsou nejčastěji vdané či naopak nemají stálého partnera.

Třídící proměnné byly vybírány tak, aby co nejvíce specifikovaly výběr v těch oblastech, ve kterých mohlo docházet k nejvýraznějším hodnotovým změnám týkajícím se zakládání rodiny. Výsledný datový soubor byl tedy tříděn dle věku a vzdělání. Dle věku byl soubor rozdělen do čtyř věkových skupin (18–29 let, 30–44 let, 45–59 let a 60 let a více). Skupiny byly zvoleny na základě předpokladu odlišných životních událostí, které v dané skupině mohou nastat a zároveň ve snaze oddělit hraniční období, ve kterých ženy nejvíce přemýšlejí nad dilematem mezi zakládáním rodiny a kariéřním postupem. Zastoupení jednotlivých skupin bylo poměrně vyrovnané jak v rámci jednotlivých šetření, tak i ve srovnání s ostatními vlnami. Zároveň je ale patrný pokles podílu respondentek v nejmladší věkové skupině a nárůst podílu respondentek ve starších věkových skupinách (Příloha 2).

Další třídící proměnnou bylo vzdělání. Vzorek byl rozdělen do 3 kategorií – „ZŠ, vyučena“, „SŠ“ a „VŠ“. Kategorie byly tvořeny na základě dat z roku 1991, kde bylo vzdělání vypočteno z počtu let, které respondent studoval. V letech 1999, 2008 a 2017 bylo do dané kategorie zahrnuto ještě nedokončené vzdělání. V roce 2017 byly do kategorie „VŠ“ přiřazeny ještě ženy s jiným terciálním vzdělání.

Kapitola 7

Analýza změn hodnotových orientací v letech 1991–2017

7.1 Výrok: Předškolní děti trpí, pokud je matka zaměstnaná

U výroku „Předškolní děti trpí, pokud je matka zaměstnaná.“ pozorujeme ve zkoumaném období postupný nárůst nesouhlasu, tedy že ženy začínají s tímto tvrzením spíše nesouhlasit. Začíná se tak více prosazovat pozitivní pohled na zaměstnané ženy s předškolními dětmi. V roce 1991 s tímto výrokem souhlasilo 64 % dotazovaných žen, zatímco v roce 2017 jich souhlasilo pouhých 32 %. Naopak nesouhlas projevilo v roce 1991 36 % dotazovaných žen a v roce 2017 to bylo již 68 %. Nárůst podílu nesouhlasných odpovědí a s tím spojený předpoklad změny v postoji žen vidíme již v roce 1999. V tomto roce již s výrokem nesouhlasilo 57 % respondentek, zatímco souhlasnou odpověď zvolilo 42 % respondentek (Tab. 1).

Tab. 1 – Souhlas s výrokem „Předškolní děti trpí, pokud je matka zaměstnaná“ (ženy)

	1991		1999		2008		2017	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ano	680	63,9	412	42,2	379	39,6	342	32,4
Ne	384	36,1	564	57,8	579	60,4	713	67,6
	1064	100	976	100	1714	100	1055	100

Zdroj: SOÚ AV ČR, Gesis, EVS 1991–2017, vlastní zpracování

7.1.1 Názor na zaměstnanost matek malých dětí v závislosti na vzdělání žen

Ve zkoumaném 25letém období pozorujeme nárůst podílu žen vysokoškolaček a pokles podílu žen se základním vzděláním, přičemž, skupina žen středoškolaček zůstává v celém období poměrně konstantní. K nárůstu počtu vysokoškolaček dochází ve všech věkových kategoriích, kromě nejmladší věkové kategorie 18–29 let, kde v roce 1991 bylo 24 vysokoškolaček, v roce 1999 bylo 6 vysokoškolaček, v roce 2008 pouze 4 a v roce 2017 se jich účastnilo 22.

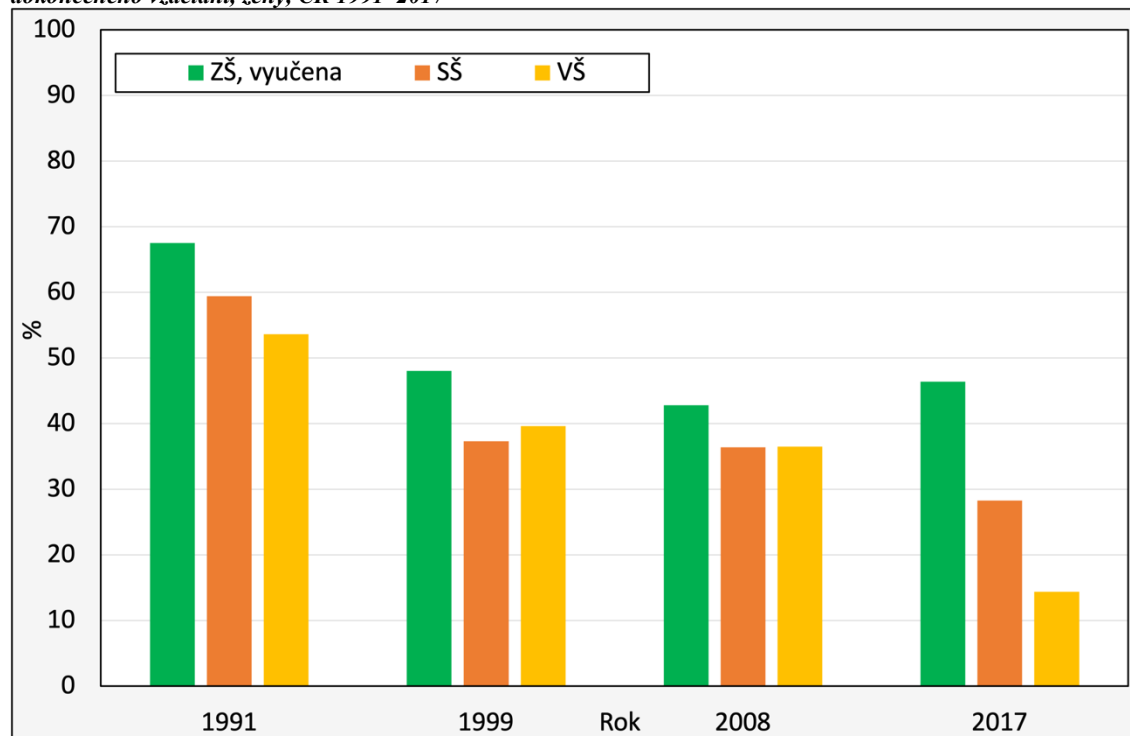
Analýza pak prokázala statisticky významný vztah mezi vzděláním respondentky a jejím postojem k výroku „Předškolní děti trpí, pokud je matka zaměstnaná.“ Zároveň se prokázalo, že s narůstajícím stupněm vzdělání se postoj respondentek mění.

I když ke změnám dochází ve všech vzdělanostních kategoriích, poměr souhlasných a nesouhlasných odpovědí je vcelku odlišný v rámci jednotlivých vzdělanostních skupin. U žen se základním vzděláním se poměr odpovědí dostal z hodnot 67,5 % „Ano“ a 32,5 % „Ne“ v roce 1991 na hodnoty 46,4 % „Ano“ a 53,6 % „Ne“ v roce 2017. Poprvé ženy se základním vzděláním začaly preferovat odpověď „Ne“ v roce 1999, kdy 52 % respondentek zvolilo odpověď „Ne“ oproti 48 % respondentek, které volily odpověď „Ano“ (Obr. 6). Poměr odpovědí u žen se základním vzděláním je od roku 1999 až do roku 2017 vyrovnaný. Souhlasnou odpověď volí vždy zhruba 55 % žen a nesouhlasnou odpověď cca 45 %.

U žen se středoškolským vzděláním byl poměr vyrovnaný pouze v roce 1991. V roce 1999 již častěji volilo variantu „Ne“ 62,7 % respondentek a variantu „Ano“ 37,3 % respondentek. Podobné hodnoty byly zjištěny i v roce 2008. Naopak v roce 2017 došlo k výraznějšímu nárůstu odpovědi „Ne“. Tento nárůst byl zhruba o 8 procentuálních bodů oproti roku 2008. Hodnota nesouhlasných odpovědí tak stoupla na 71,7 % a souhlasné odpovědi klesly na hodnotu 28,3 %.

Podobný průběh byl u žen s vysokoškolským vzděláním. U těchto žen byl poměr odpovědí v roce 1991 velmi vyrovnaný (53,6 % „Ano“, 46,4 % „Ne“). Nárůst nesouhlasných odpovědí nastal už v roce 1999. Nejvýrazněji se však rozdíl v podílu odpovědí projevil v roce 2017. V tomto roce s výrokem častěji nesouhlasilo 85,6 % vysokoškolsky vzdělaných respondentek, zatímco souhlas projevilo jen 14,4 % respondentek (Příloha 3).

Obr. 6 – Podíly souhlasných odpovědí na výrok „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ dle nejvyššího dokončeného vzdělání, ženy, ČR 1991–2017

Poznámky: 1991 N=1064, 1999 N=970, 2008 N=946, 2017 N=1044. Chí-kvadrát test potvrzuje na 99% hladině spolehlivosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,005$), 1999 ($p=0,005$) a 2017 ($p=0,000$).

Zdroj: SOÚ AV ČR EVS 1991–2008, Gesis EVS 2017, vlastní zpracování

Můžeme tak pozorovat přesně opačné tendence, kdy se v dnešní době ženy se základním vzděláním více přibližují neutrálnímu středu oproti jejich dříve jasně vyhraněnému souhlasu,

zatímco ženy středoškolačky a vysokoškolačky se v čase začaly jasněji vyhraňovat směrem k nesouhlasu s výrokem.

7.1.2 Názor na zaměstnanost matek malých dětí v závislosti na věkové struktuře žen

Soubor respondentek byl rozdělen do 4 kategorií (18–29 let, 30–44 let, 45–59 let a 60 let a více) tak, aby co nejlépe simulovaly odlišné sociální fáze života těchto žen. Za nejmladší věkovou skupinu je uvažována skupina 18–29 let, která zahrnuje ženy, jež rychle přebírají společenské změny a poměrně rychle si je osvojují a přenášejí do svého vlastního života.

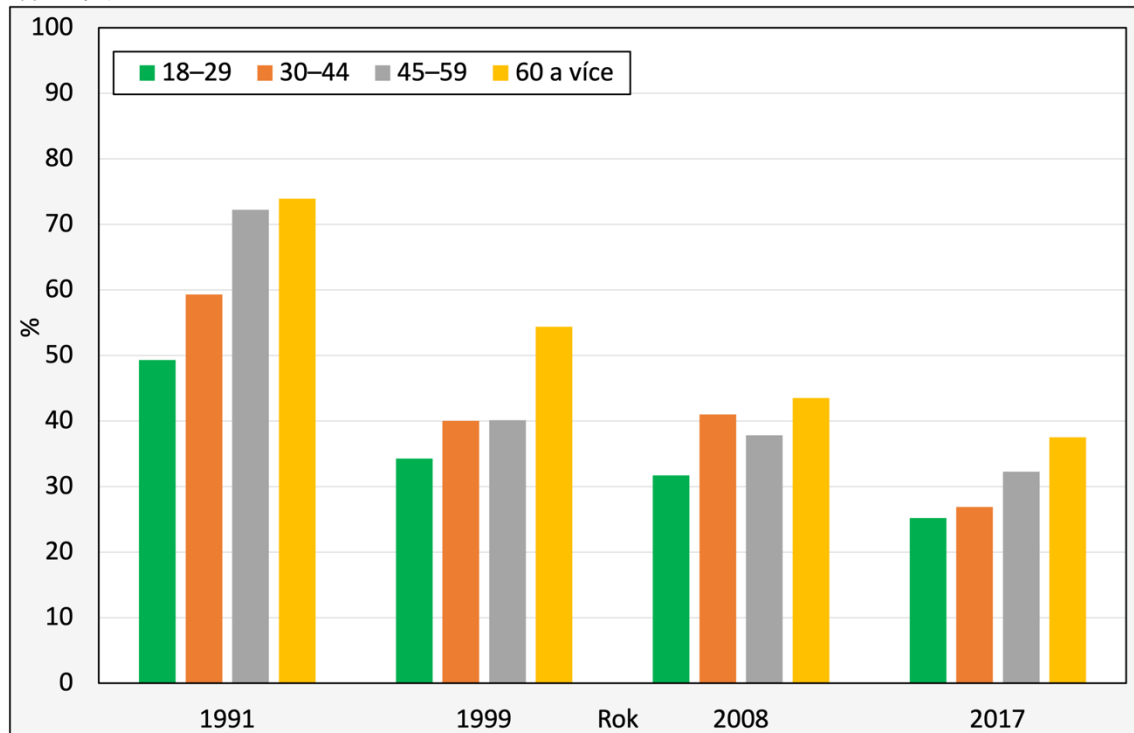
Na základě analýzy bylo zjištěno, že v letech 1991, 1999 a 2017 věk respondentky ovlivňuje její názory na daný výrok. Potvrzením byl prokázán statisticky významný vztah mezi těmito proměnnými. Největší rozdíly lze pozorovat u věkových skupin 18–29 let, 45–59 let a 60 let a více v roce 1991 a ve věkové skupině 60 let a více v roce 1999 (Obr. 7).

Podobně jako u vzdělání je patrný přechod od spíše souhlasných odpovědí k odpovědím spíše nesouhlasným. Zároveň je patrné, že u mladších generací dochází k obratu dříve, nežli je tomu u starší věkové skupiny. Ženy ve věkové skupině 18–29 let dokonce častěji volily odpověď „Ne“ již v roce 1991. Rozdíl byl ale velmi minimální (49 % „Ano“ a 51 % „Ne“). Můžeme tak spíše tvrdit, že ženy v této věkové skupině nejsou k výroku jasně vyhraněny. V roce 1999 již tento poměr hodnot byl výraznější a nesouhlasnou odpověď volilo 66 % respondentek, zatímco souhlasnou odpověď jen 34,3 % respondentek ve věku 18–29 let. Podobné hodnoty byly naměřeny i v roce 2008 (38 % „Ano“ a 62 % „Ne“). V roce 2017 došlo ještě k dalšímu nárůstu odpovědi „Ne“ na hodnotu 75 % (Příloha 4).

Ve věkové skupině 30–44 let panovala v roce 1991 podobná tendence jako u věkové skupiny 18–29 let. Podíl odpovědí „Ano“ a „Ne“ tak byl vcelku vyrovnaný. Vyrovnaný podíl odpovědí byl zjištěn i v roce 1999 a 2008. Výrazný obrat přišel v roce 2017, kdy s výrokem častěji nesouhlasilo 73 % žen, zatímco souhlasnou odpověď projevilo jen 27 %.

Věkové skupiny 45–59 let a 60 let a více se od mladších věkových skupin liší již na začátku sledovaného období. V roce 1991 totiž měly ženy v těchto věkových skupinách poměrně vyhraněný názor a zhruba 74 % respondentek volilo odpověď „Ano“ oproti přibližně 26 % respondentek, které zvolily odpověď „Ne“. V roce 1999 došlo ke změně ve věkové skupině 45–59 let, kde podíl hodnoty nesouhlasu převýšil hodnotu souhlasu. U věkové skupiny 60 let a více zatím v tomto roce došlo jen k vyvážení odpovědí, ale stále převládaly odpovědi „Ano“ nad odpověďmi „Ne“. Jasná změna v poměru odpovědí byla u věkové skupiny 60 let a více pozorována v roce 2008 a následně pozorována i v roce 2017. V tomto roce s výrokem častěji nesouhlasilo 62 % respondentek a souhlasilo 38 % respondentek (Obr. 7).

Obr. 7 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ dle věku, ženy, ČR 1991–2017

Poznámky: 1991 N=1064, 1999 N=918, 2008 N=941, 2017 N=1055. Chí-kvadrát test potvrzuje na 99% hladině spolehlivosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,000$), 1999 ($p=0,000$) a v roce 2017 ($p=0,009$).

Zdroj: SOÚ AV ČR EVS 1991–2008, Gesis EVS 2017, vlastní zpracování

Při srovnání jednotlivých let tak můžeme dojít k závěru, že ženy do 44 let se dříve a výrazněji vyhraňují k nesouhlasné odpovědi. Jsou tedy přesvědčeny o tom, že předškolní dítě netrpí na úkor zaměstnané matky. U starších věkových skupin byl tento přesun od souhlasných k nesouhlasným odpovědím pomalejším. V roce 2008, ale již ve všech věkových skupinách převládal podíl nesouhlasných odpovědí, který se v roce 2017 ještě zvýšil, avšak u starších věkových skupin je rozdíl mezi odpovědi „Ano“ a „Ne“ menší nežli u mladších věkových skupin (Příloha 4).

7.2 Výrok: Manželství je zastaralá instituce

Postoje k výroku „Manželství je zastaralá instituce“ lze vnímat jako předpoklad k postupným změnám v hodnotách týkajících se forem partnerského soužití. V rámci srovnání dat od 90. let 20. století do roku 2017 nepozorujeme výrazné změny v postoji žen k manželství (Tab. 2). Ve všech zkoumaných letech vždy více jak 75 % žen s výrokem „Manželství je zastaralá instituce“ nesouhlasilo. Manželství tak stále vnímají jako důležitou instituci. Jediným menším výkyvem byl rok 2008. Tehdy sice stále ženy častěji volily odpověď „Ano“, ale oproti roku 1999 došlo k nárůstu hodnoty odpovědi „Ne“. V roce 2008 odpověď „Ano“ zvolilo 21 % respondentek, což je zhruba o 11 procentuálních bodů více nežli tomu bylo v roce 1999. Během období mezi lety 2008 a 2017 však podíl souhlasných odpovědí opět klesl na 13 %. Tedy na podobnou hodnotu jako v roce 1999.

Tab. 2 – Souhlas s výrokem „Manželství je zastaralá instituce“

	1991		1999		2008		2017	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Ano	68	6,6	98	10,4	197	21,4	135	12,8
Ne	960	93,4	842	89,6	722	78,6	919	87,2
Cel.	1028	100	940	100	919	100	1054	100

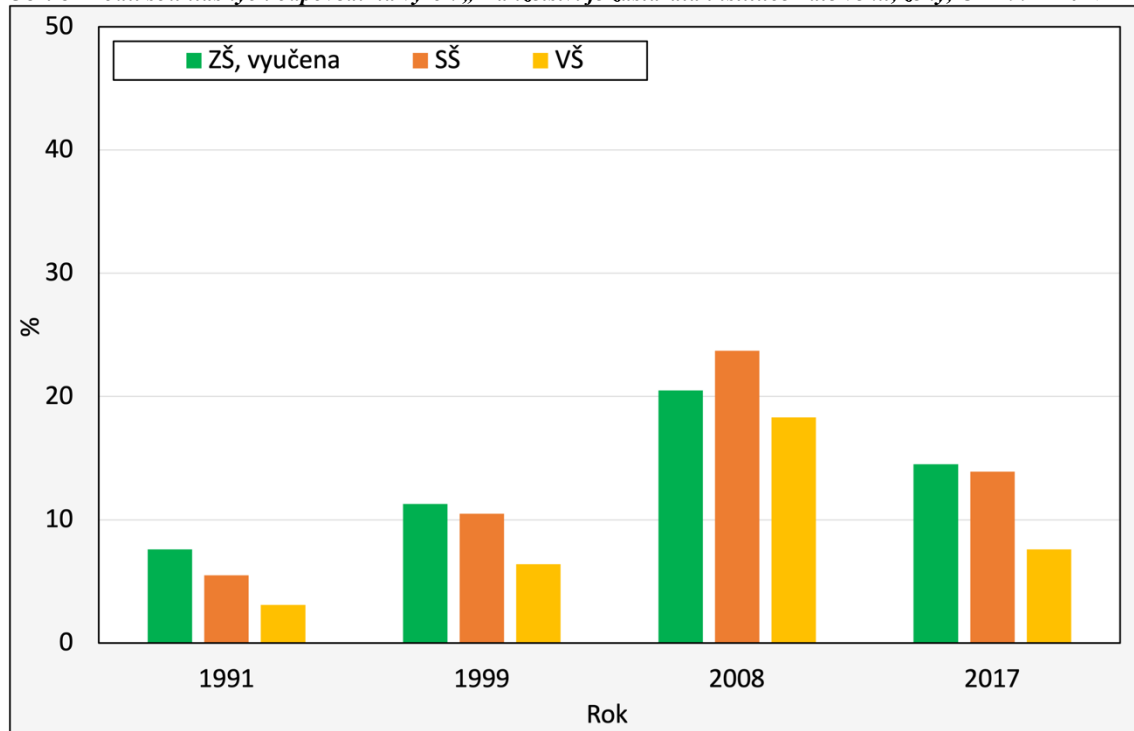
Zdroj: SOÚ AV ČR EVS 1991–2008, Gesis EVS 2017, vlastní zpracování

7.2.1 Názor na důležitost manželství jako instituce v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání žen

S ohledem na vzdělání analýza ukázala podobný průběh. Ve všech vzdělanostních kategoriích po celé zkoumané období ženy častěji volily odpověď „Ne“ oproti odpovědi „Ano“. Zároveň podíl odpovědi „Ne“ nikdy neklesl pod hranici 75 %. Vždy tedy více jak tři čtvrtě žen považuje manželství za stále uznávanou instituci. Bylo prokázáno, že vzdělanostní struktura žen má vliv na jejich postoje k vnímání manželství jako zastaralé instituce pouze v roce 2017 (Příloha 5).

I přestože po celé sledované období převládá odpověď „Ne“, mění se poměr daných odpovědí. Od roku 1991 až do roku 2008 je totiž patrný nárůst souhlasných odpovědí ve všech vzdělanostních skupinách. U žen se základním vzděláním stouplo procentuální zastoupení odpovědi „Ano“ z 7 % v roce 1991 na 11 % v roce 1999 a na 20 % v roce 2008 (Obr. 8). Mezi ženami se středoškolským vzděláním v roce 1991 častěji volilo odpověď „Ano“ 5 % respondentek, v roce 1999 10 % a v roce 2008 to bylo 23 % respondentek. Podobná tendence nárůstu podílu souhlasných odpovědí byla i u vysokoškolaček. Z nich v roce 1991 preferovalo odpověď „Ano“ 3 % respondentek, v roce 1999 souhlasilo 6 % respondentek a v roce 2008 to bylo 18 % respondentek. Mezi každým šetřením se tak procentuální zastoupení odpovědi „Ano“ vždy zdvojnásobilo. V roce 2017 ale došlo opět k poklesu o 6–10 procentuálních bodů v každé ze vzdělanostních kategorií (Příloha 5).

Obr. 8 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Manželství je zastaralá instituce“ dle věku, ženy, ČR 1991–2017

Poznámky: 1991 N=1028, 1999 N=935, 2008 N=907, 2017 N=1044. Chí-kvadrát test potvrzuje na 95% hladině spolehlivosti vztah mezi proměnnými v roce 2017 ($p=0,043$).

Zdroj: SOÚ AV ČR EVS 1991–2008, vlastní zpracování

Data také poukazují na jakousi jistotu a stálost souhlasu či nesouhlasu v jednotlivých vzdělanostních kategoriích. U žen vysokoškolaček byla hodnota odpovědi „Ne“ vždy vyšší oproti hodnotám ve skupině „ZŠ“ a „SŠ“. U vysokoškolaček podíl nesouhlasných odpovědí vždy překonal hranici 80 %. Můžeme se tak domnívat, že ženy vysokoškolačky jsou více přesvědčeny a méně pochybují o tom, že manželství je i v dnešní době stále významnou institucí (Příloha 5).

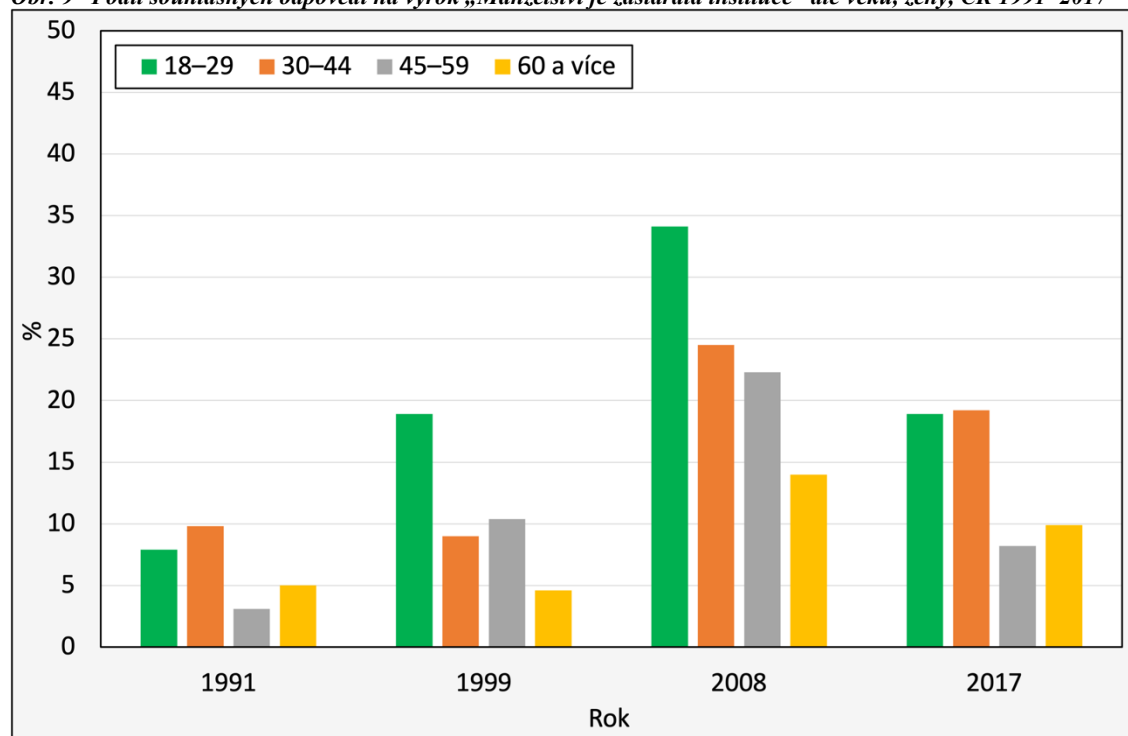
7.2.2 Názor na důležitost manželství jako instituce v závislosti na věkové struktuře žen

V rámci analýzy byl ve všech sledovaných letech potvrzen statisticky významný vztah mezi věkem respondenta a výrokem „Manželství je zastaralá instituce“. Ve všech věkových kategoriích po celé sledované období ženy preferovaly odpověď „Ne“. Změny tak byly pozorovány převážně v poměru zvolených odpovědí v jednotlivých kategoriích (Příloha 6).

V roce 1991 ve všech věkových kategoriích volilo více než 90 % dotazovaných žen odpověď „Ne“. Nejvyšší rozdíly byly zjištěny ve věkové skupině 30–44 let (90 % „Ne“ a 10 % „Ano“) a 45–59 let (97 % „Ne“ a 3 % „Ano“). V roce 1999 došlo k nejvýraznějším rozdílům ve věkových skupinách 18–29 let a 60 a více let. U věkové skupiny 18–29 let došlo k nárůstu souhlasných odpovědí o 11 procentuálních bodů a podíl souhlasných odpovědí se tak zvýšil ze 7 % v roce 1991 na 18 % v roce 1999. U věkové skupiny 60 let a více došlo jen k minimálnímu poklesu souhlasných odpovědí, který ale v závislosti na velikosti vzorku není nijak významný a jedná se spíše o odchylku. V roce 2008 ale již dochází ke zvýšení podílu odpovědi „Ano“ ve věkové skupině 18–29 let i ve skupině 60 let a více. U věkové skupiny 18–29 let se jedná o zvýšení o přibližně 15 procentuálních bodů (na 34 % souhlasných odpovědí) a u věkové skupiny 60 let a více o zhruba 10 procentuálních bodů (na 14 % souhlasných odpovědí). V roce 2017 nastal

naopak nárůst podílu odpovědi „Ne“ oproti roku 2008 ve všech věkových skupinách. Největší rozdíly byly zjištěny u věkové skupiny 30–44 let. Odpověď „Ne“ častěji upřednostnily ženy ve věkových skupinách 45–59 let a 60 let a více. Odpověď „Ano“ se pak častěji objevila u věkových skupin 18–29 let a 30–44 let. Což může nasvědčovat jistému ústupku mladších žen od vnímání manželství jako významné instituce (Obr. 9).

Obr. 9 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Manželství je zastaralá instituce“ dle věku, ženy, ČR 1991–2017

Poznámky: 1991 N=1028, 1999 N=886, 2008 N=903, 2017 N=1044. Chí-kvadrát test potvrzuje na 99% hladině spolehlivosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,006$), 1999 ($p=0,000$), 2008 ($p=0,000$) a 2017 ($p=0,000$).

Zdroj: SOÚ AV ČR EVS 1991–2008, vlastní zpracování

Rozdíly mohou pramenit hlavně z povahy dané události a kdy k ní nejčastěji dochází. Což je u manželství nejčastěji právě v období od 18 do 44 let. Současně v této době ženy nejvíce vnímají společenské změny a také uvažují o jejich postupu v zaměstnání či dokončují vysokoškolské studium. Mohou tak preferovat jiné hodnoty, než je právě manželství, a proto i o něco více volí odpověď „Ano“ oproti ženám v ostatních věkových skupinách, které se více přiklánějí k odpovědi „Ne“ (Příloha 6).

7.3 Výrok: Žena musí mít děti, aby splnila poslání

U výroku „Žena musí mít děti, aby splnila poslání“ byla provedena analýza pouze za roky 1991, 1999 a 2008 vzhledem k dostupnosti dat. Ukázalo se, že mezi roky 1991 a 2008 nejsou nijak významné rozdíly a v obou případech s výrokem souhlasilo více než 65 % žen a nesouhlasilo více než 30 % žen. V roce 1999 poměr hodnot odpovědi „Ano“ a „Ne“ vyrovnaný. Odpověď „Ano“ častěji zvolilo 47 % dotazovaných žen a odpověď „Ne“ 52 % žen. Rok 1999 je tak jediným rokem, ve kterém více žen nepovažovalo dítě jako nutnost pro splnění jejího životního poslání (Tab. 3).

Tab. 3 – Souhlas s výrokem „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“

	1991		1999		2008	
	N	%	N	%	N	%
Ano	709	68,8	450	47,5	617	65,9
Ne	321	31,2	497	52,5	319	34,1
Celkem	1030	100	947	100	936	100

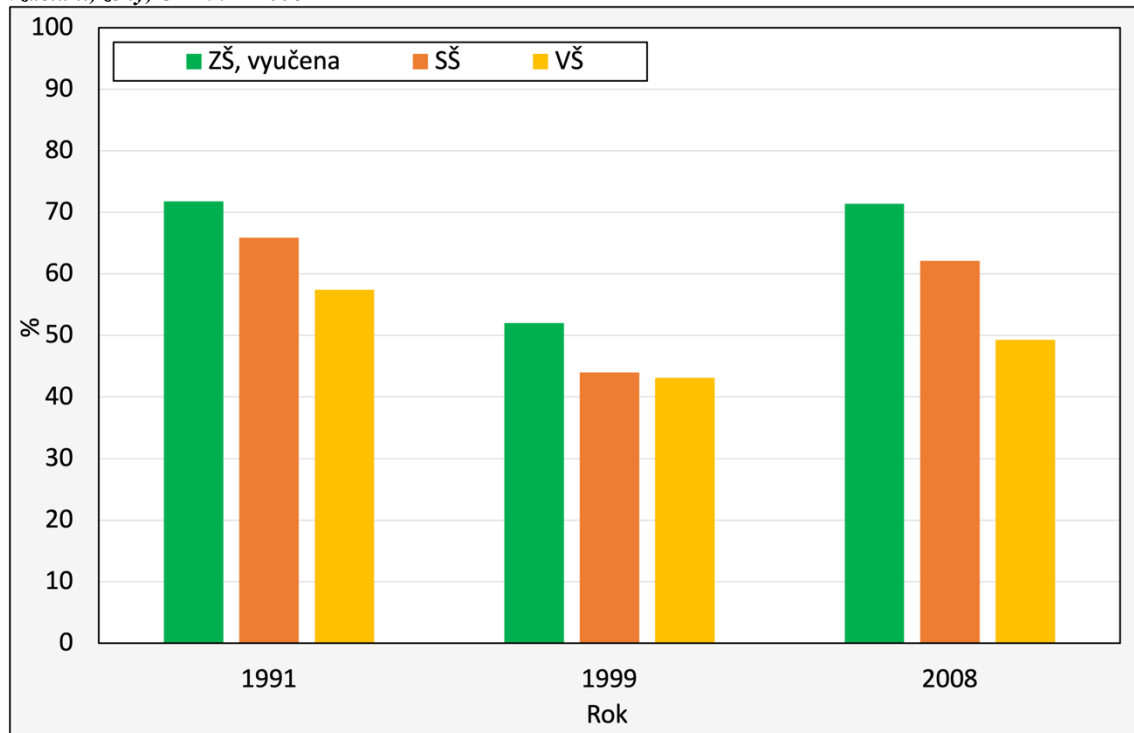
Zdroj: SOÚ AV ČR, EVS 1991–2008, vlastní zpracování

7.3.1 Názor na nutnost mít dítě k naplnění poslání ženy v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání žen

Zapojení proměnné vzdělání ukázalo, že názor na výrok „Žena musí mít děti, aby splnila poslání“ je ovlivňován výší dokončeného vzdělání (Obr. 10). Ženy se základním vzděláním vždy častěji volily odpověď „Ano“. V roce 1991 nejčastěji volily odpověď „Ano“ ženy se základním vzděláním (71 %). V roce 1999 došlo k vyrovnání poměru souhlasných a nesouhlasných odpovědí. Ženy se základním vzděláním sice stále častěji volily odpověď „Ano“, ale rozdíl v poměru odpovědí tvořil pouze 4 procentuální body (52 % „Ano“ a 48 % „Ne“). V roce 2008 se u žen se základním vzděláním hodnoty souhlasných odpovědí vrátily na stejné hodnoty jako v roce 1991, kdy zhruba tři čtvrtiny žen se základním vzděláním s výrokem souhlasilo (Příloha 7).

U středoškolaček byl podobný průběh jako u žen se základním vzděláním. V roce 1991 66 % středoškolaček s daným výrokem souhlasilo a 34 % nesouhlasilo. U vysokoškolaček byl po celé sledované období poměr souhlasných a nesouhlasných odpovědí spíše vyrovnaný. Na začátku sledovaného období více jak polovina vysokoškolaček s výrokem souhlasila (57 %). K obratu došlo již v roce 1999, kdy s výrokem souhlasilo 43 % respondentek a nesouhlasilo 57 %. Nesouhlasnou odpověď vysokoškolačky častěji volily i v roce 2008. Tehdy byl však rozdíl minimální (49 % „Ano“ a 51 % „Ne“).

Obr. 10 – Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ dle nejvyššího ukončeného vzdělání, ženy, ČR 1991–2008

Poznámky: 1991 N=1030, 1999 N=942, 2008 N=924. Chí-kvadrát test potvrzuje na 99% hladině spolehlivosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,000$) a 2008 ($p=0,000$), na 95% hladině významnosti v roce 1999 ($p=0,042$).

Zdroj: SOÚ AV ČR EVS 1991–2008, vlastní zpracování

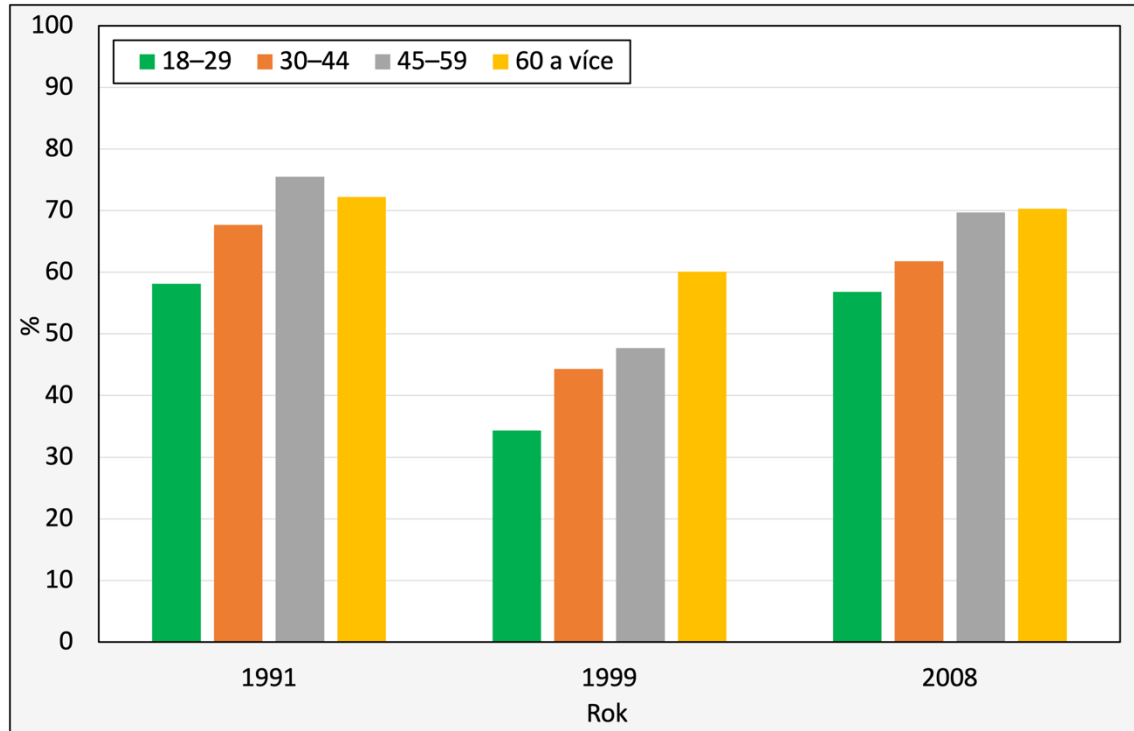
Na základě dat tak můžeme dojít k závěru, že ženy vysokoškolačky již od počátku 90. let 20. století mají k výroku liberálnější postoj. Ženy se základním a středoškolským vzděláním byly na začátku a na konci sledovaného období jasně vyhraněny vůči nesouhlasným odpovědím. Byly tedy přesvědčeny o tom, že žena musí mít dítě, aby naplnila své životní poslání.

Zajímavý byl podíl odpovědí v roce 1999. Tehdy byl ve všech vzdělanostních skupinách poměr souhlasných a nesouhlasných odpovědí vyrovnaný, což může nasvědčovat jistému přemýšlení žen nad hodnotou mateřství. Příčinou mohlo být ovlivnění tehdejší sociokulturní situací, kdy ženy obecně více začínaly přemýšlet nad svým vlastním pracovním růstem a provázaností s rolí matky.

7.3.2 Názor na nutnost mít dítě k naplnění poslání ženy v závislosti na věkové struktuře žen

Při pohledu na hodnocení výroku dle věku byly prokázány rozdíly mezi jednotlivými věkovými skupinami. V rámci šetření v letech 1991 a 2008 ve všech kategoriích ženy častěji volily odpověď „Ano“ oproti odpovědi „Ne“. Je tak patrné, že v obou těchto rocích ženy stále vnímaly svoji mateřskou roli jako jistou formu poslání a dítě jako prostředek k jeho naplnění. Odlišný byl rok 1999, kdy ženy ve věku 18–59 let s výrokem častěji nesouhlasily, než souhlasily (Obr. 11).

Obr. 11– Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ dle věku, ženy, ČR 1991–2008

Poznámky: 1991 N=1030, 1999 N=889, 2008 N=920. Chí-kvadrát test potvrzuje na 99% hladině spolehlivosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,000$), 1999 ($p=0,000$) a 2008 ($p=0,000$).

Zdroj: SOÚ AV ČR EVS 1991–2998, vlastní zpracování

V roce 1991 byly nejvyšší rozdíly pozorovány ve věkové skupině 18–29 let a 45–59 let. V obou těchto skupinách ženy preferovaly souhlasnou odpověď. U žen ve věkové skupině 18–29 let však souhlas projevilo jen 58,1 % respondentek, zatímco ve věkové skupině 45–59 let souhlasilo 76 % respondentek. Mladší ženy tak v odpovědi neměly stejnou měrou vyhraněný názor jako starší ženy. Odlišný byl rok 1999 kde se ženy v nejmladší věkové skupině více přikláněly k nesouhlasné odpovědi (66 %). Od roku 1991 tak došlo k proměně jejich postoje k danému výroku. U nejstarší věkové skupiny 60 let a více zůstal poměr odpovědí stejný jako v roce 1991 a ženy v této skupině stále s výrokem častěji souhlasily. V roce 2008 nastala další změna v postoji k výroku u nejmladší věkové skupiny. Poměr odpovědí se opět vrátil k podobným hodnotám jako v roce 1991. Ženy ve věkové skupině 18–29 let v tomto roce opět preferovaly souhlasnou odpověď (57 %). Ženy v nejstarší věkové skupině byly stále více nakloněny souhlasné odpovědi a od roku 1999 dokonce hodnota odpovědi „Ano“ stoupla o 10 procentuálních bodů (Příloha 8).

Z dat je patrné, že se zvyšujícím se věkem se ženy více přiklání k odpovědi „Ano“. Ženy v nižších věkových kategoriích tak nevnímají mateřství a dítě jako formu poslání ve výrazně nižším procentu. Neznamená to však striktní zavržení předpokladu chtění mít dítě, ale je pravděpodobné, že ženy v mladších věkových kategoriích v roce 1999 vnímaly, že jejich poslání může být naplněno nejen právě početím dítěte, ale i dalšími činnostmi.

Trend vývoje tedy v čase kolísá a hlavní rozdíly můžeme pozorovat v rámci celého období i jednotlivých šetření. Je vidno, že mladší věkové skupiny nemají tak významné nerovnosti v jednotlivých odpovědích a odpovědi bývají procentuálně rovnoměrněji zastoupeny. Se zvyšujícím se věkem se ženy více ztotožňují se souhlasnou odpovědí (Obr. 11).

7.4 Výrok: Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná

Srovnání výroku „Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná“ bylo provedeno opět pouze za šetření z roku 1991, 1999 a 2008 z důvodu dostupnosti dat.

Analýza ukázala, že v rámci sledovaného období ženy častěji volily odpověď „Ano“ a tedy potvrzovaly, že být ženou v domácnosti je pro ně stejně naplňující jako být v zaměstnání. V průběhu období se však měnil poměr zastoupení daných odpovědí. Zatímco v roce 1991 a 1999 s výrokem souhlasilo více než 65 % respondentek (Tab. 4), v roce 2008 byla souhlasná odpověď zaznamenána již jen v 51 % případů. To nasvědčuje jistému posunu v přesvědčení, že být ženou v domácnosti naplňuje respondentky stejně jako být v zaměstnání, tedy k myšlenkám na kariéru a přehodnocování toho, co je pro ženu v životě důležité.

Tab. 4 – Souhlas s výrokem „Být v domácnosti je stejně smysluplné jako být zaměstnaná“

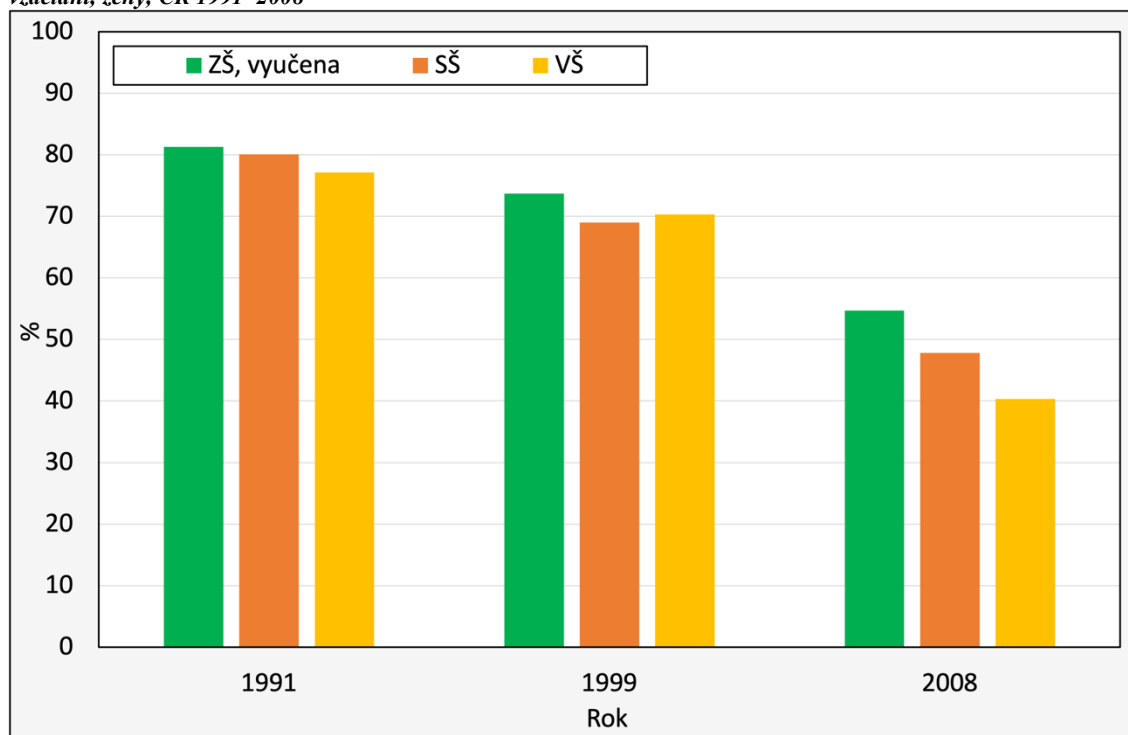
	1991		1999		2008	
	N	%	N	%	N	%
Ano	838	80,6	683	71,4	481	50,8
Ne	202	19,4	274	28,6	466	49,2
Celkem	1040	100	957	100	947	100

Zdroj: SOÚ AV ČR, EVS 1991–2008, vlastní zpracování

7.4.1 Náзор na smysluplnost zaměstnání a práce v domácnosti v závislosti na nejvyšším dokončeném vzdělání žen

Vztah mezi vzděláním a zvoleným výrokem byl prokázán pouze v roce 2008. Můžeme se tedy domnívat, že v předešlých letech nemělo vzdělání na zvolené odpovědi výrazný vliv. Trend odpovědí opět ukazuje, jasnou převahu souhlasných odpovědí ve všech vzdělanostních kategoriích v letech 1999 a 1991, kde dokonce u žen se základním a středním vzděláním častěji volilo odpověď „Ano“ více jak 70 % dotazovaných žen (Obr.12).

Obr. 12– Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Být v domácnosti je stejně smysluplné jako být zaměstnaná“ dle vzdělání, ženy, ČR 1991–2008

Poznámky: 1991 N=1040, 1999 N=952, 2008 N=980. Chí-kvadrát test potvrzuje na 95% hladině spolehlivosti vztah mezi proměnnými v roce 2008 ($p=0,024$).

Zdroj: SOÚ AV ČR, EVS 1991–2008, vlastní zpracování

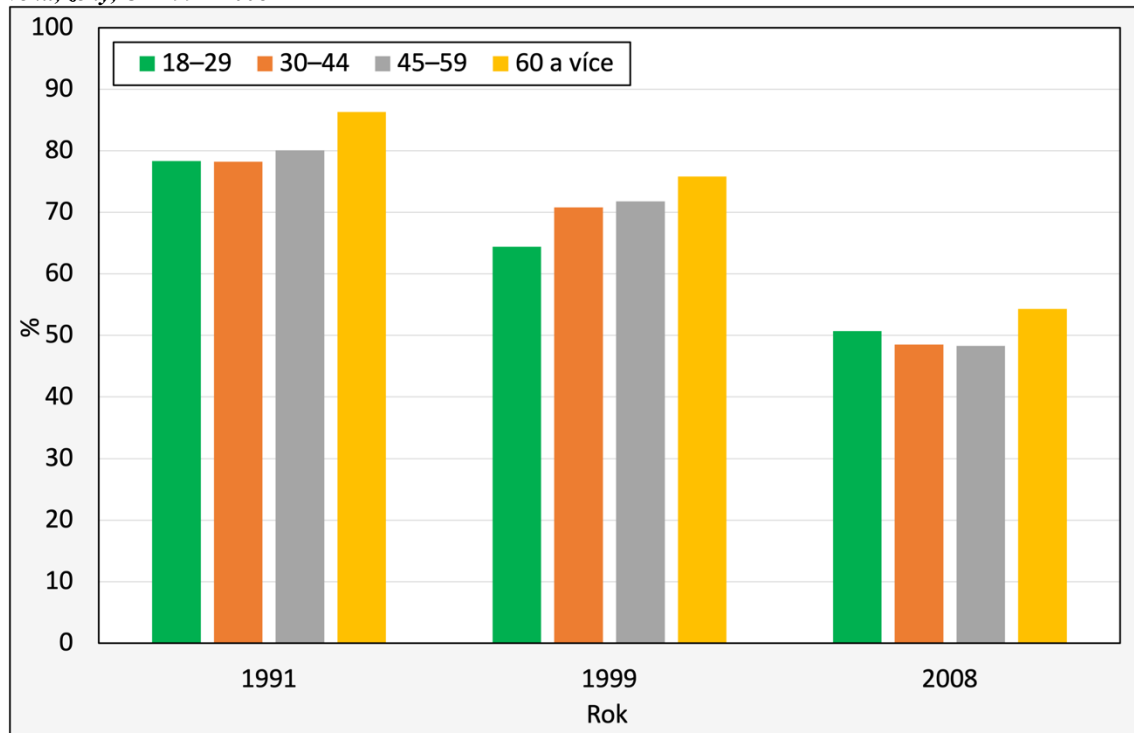
U všech vzdělanostních kategorií pak pozorujeme postupný procentuální nárůst odpovědi „Ne“ a určité vyrovnání poměru odpovědí v roce 2008. V tomto roce odpověď „Ano“ nejčastěji volily ženy se základním vzděláním. Zatímco u středoškolaček (52 %) a vysokoškolaček (60 %) byla častěji volena odpověď „Ne“. Ženy středoškolačky a vysokoškolačky tak v tomto roce byly více přesvědčeny o tom, že být v domácnosti není stejně naplňující jako být zaměstnaná. Z provedené analýzy ale nevyplývá, jak nerovnost vnímají. Zda považují zaměstnání naplňující více či méně oproti práci v domácnosti (Příloha 9).

7.4.2 Názor na smysluplnost zaměstnání a práce v domácnosti v závislosti na věkové struktuře žen

Vliv proměnné věk poukázal na postupný přechod od souhlasu žen s výrokem „Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná.“ k jeho nesouhlasu.

V roce 1991 pozorujeme jasnou převahu odpovědi „Ano“ (Obr. 13) kdy jí ve všech věkových kategoriích volilo vždy více než 75 % dotazovaných žen. Přičemž nejčastěji jí volily ženy ve věkové skupině 60 let a více. Podobně tomu bylo i roce 1999. U všech věkových skupin stále převládají souhlasné odpovědi. Došlo však i k nárůstu podílu nesouhlasných odpovědí. Například ženy ve věkové skupině 18–29 let sice méně často volily odpověď „Ne“, ale od roku 1991 podíl této odpovědi stoupl o zhruba 14 procentuálních bodů. Podobně tomu bylo i ve věkové skupině 60 let a více, kde opět ženy méně často volily odpověď „Ne“, ale oproti roku 1991 se zastoupení této odpovědi zvýšilo v roce 1999 o necelých 11 procentuálních bodů (Příloha 10).

Obr. 13– Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Být v domácnosti je stejně smysluplné jako být zaměstnaná“ dle věku, ženy, ČR 1991–2008

Poznámky: 1991 N=1040, 1999 N=900, 2008 N=973. V žádném ze sledovaných roků nebyl mezi vybranými proměnnými prokázán statisticky významný vztah.

Zdroj: SOÚ AV ČR, EVS 1991–2008, vlastní zpracování

V roce 2008 už začíná převažuje odpověď „Ne“ ve věkových skupinách 30–44 let a 45–59 let. U věkových skupin 18–29 let a 60 let a více je ženami stále častěji volena odpověď „Ano“. Ve všech skupinách jsou však odpovědi procentuálně velmi podobně zastoupeny. Vzhledem k velikosti vzorku tak není tento procentuální rozdíl v odpovědích významně vypovídající.

Na základě dat tak můžeme usuzovat, že ve studovaném časovém období ženy ve všech věkových skupinách začínají práci v domácnosti vnímat stejně smysluplně jako zaměstnání. Nejsou však o tom ještě natolik přesvědčeny, aby byly ve svém názoru jasněji vyhraněny (Příloha 10).

7.5 Srovnání věkových kategorií 18–29 let a 30–44 let

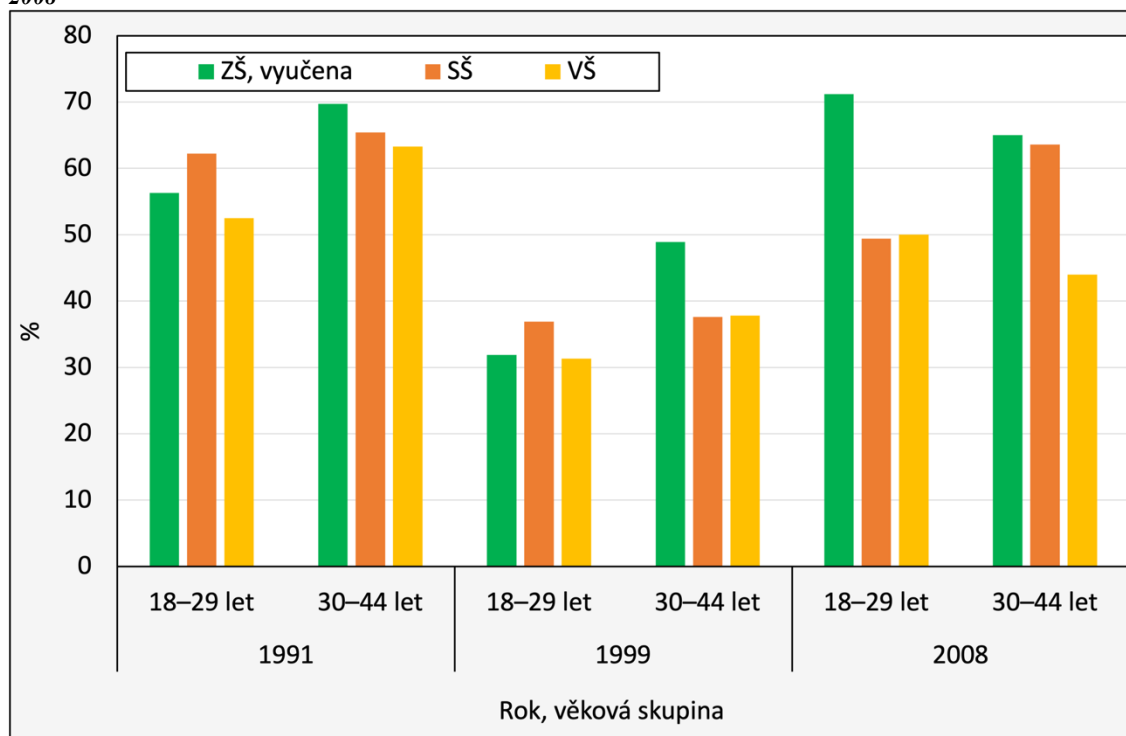
Společenské změny se dle předpokladů nejvíce projevují v mladších skupinách a u žen s vyšším vzděláním. Abychom tuto myšlenku mohli potvrdit, bylo provedeno srovnání žen ve věkových skupinách 18–29 let a 30–44 let dle nejvyššího dokončeného vzdělání. Věkové skupiny 18–29 let a 30–44 let byly vybrány s předpokladem, že v těchto dvou skupinách by mohlo docházet k přelomu v hodnotách a největším změnám v postojích k rodině. Srovnání proběhlo u výroku „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“. Tento výrok nejlépe vystihuje myšlenku, že mladší ženy vidí své poslání a možnost seberealizace i mimo oblast rodiny, zatímco ženy po 30. roku života začínají nad rodinou více přemýšlet.

Do analýzy tak vstupovaly vždy jen ženy ve věkové skupině 18–29 let (1991 N=219, 1999 N=183 a 2008 N=155) a ženy ve věkové skupině 30–34 let (1991 N=342, 1999 N=249, 2008

N=270). Ve věkové skupině 18–29 let převládaly respondentky se středoškolským vzděláním. Ve věkové skupině 30–44 let převládaly v roce 1991 ženy se základním vzděláním. V roce 2008 již ženy se středoškolským vzděláním. V roce 2017 pak převládala skupina středoškolaček. V obou věkových skupinách je pak poměrně nízké zastoupení žen s vysokoškolským vzděláním (Příloha 11).

Analýza prokázala, že ženy se základním vzděláním ve věkové skupině 18–29 let byly v roce 1991 více nakloněny souhlasné odpovědi (Obr. 14). Souhlasila tak s tím, že žena musí mít dítě, aby naplnila své poslání. Obdobně tomu bylo i u žen středoškolaček a vysokoškolaček. V roce 1999 došlo k přelomu a ženy v této věkové skupině bez ohledu na výši vzdělání s výrokem častěji nesouhlasily. Pravděpodobně tak začaly uvažovat i nad jinými možnostmi realizace, než je založení rodiny. V roce 2008 byly zaznamenány statisticky významné rozdíly u žen se základním a středoškolským vzděláním. Ženy se základním vzděláním ve věkové skupině 18–29 let výrazně častěji volily odpověď „Ano“. To znamená, že se jejich postoje navrátily do podobné situace jako v roce 1991.

Obr. 14– Podíl souhlasných odpovědí na výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ dle věku, ženy, ČR 1991–2008

Poznámky: 18–29 let (1991 N=219, 1999 N=183 a 2008 N=155), 30–34 let (1991 N=342, 1999 N=249, 2008 N=270). V žádném ze sledovaných roků nebyl mezi vybranými proměnnými prokázán statisticky významný vztah.

Zdroj: SOÚ AV ČR, EVS 1991–2008, vlastní zpracování

U žen se středoškolským vzděláním sice ženy stále častěji volily odpověď „Ne“, ale rozdíl je velmi zanedbatelný. Jejich postoj se tak spíše přiklonil k neutrálnímu středu. Vysokoškolačky volily odpovědi „Ano“ a „Ne“ ve stejném poměru (Tab. 5).

U žen ve věkové skupině 30–44 let byl podobný trend. V roce 1991 vždy více jak 60 % žen ve všech vzdělanostních kategoriích častěji souhlasilo s daným výrokem. Stejně jako ve věkové skupině 18–29 let i ve skupině 30–44 let došlo v roce 1999 ke změně. Ve všech vzdělanostních skupinách ženy častěji volily nesouhlasnou odpověď. V roce 2008 byl zaznamenán statisticky

významný rozdíl u skupiny vysokoškolaček. Ty jako jediné v této věkové skupině častěji volily odpověď „Ne“ (Tab. 5).

Tab. 5–Souhlas s výrokem „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ (věk, vzdělání, řádková %)

18–29 let	1991		1999		2008	
	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
ZŠ, vyučena	56,3	43,8	31,9	68,1	71,2**	28,8**
SŠ	62,2	37,8	36,9	63,1	49,4**	50,6**
VŠ	52,5	47,5	31,3	68,8	50,0	50,0
30–44 let						
ZŠ, vyučena	69,7	30,3	48,9	51,1	65,0	35,0
SŠ	65,4	34,6	37,6	62,4	63,6	36,4
VŠ	63,3	36,7	37,8	62,2	44,0**	56,0**

Poznámky: Rozdíly v postojích k výroku „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ jsou v závislosti na vzdělanostní struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině * $\alpha=0,05$, ** $\alpha=0,01$, *** $\alpha=0,001$

Zdroj: SOÚ AV ČR, EVS 1991–2008, vlastní zpracování

Na základě analýzy tak můžeme tvrdit, že v roce 1991 mezi ženami ve věkové skupině 18–29 let a 30–44 let nebyly výrazné názorové rozdíly. Pouze ženy se základním vzděláním ve věkové skupině 18–29 let byly méně vyhraněné oproti ženám se základním vzděláním ve věkové skupině 30–44 let. Opačně tomu bylo v roce 1999. V tomto roce sice ženy ve všech kategoriích častěji volily nesouhlasné odpovědi, ale ženy se základním vzděláním ve věkové skupině 30–44 let byly méně názorově vyhraněné oproti ženám se základním vzděláním ve věkové skupině 18–29 let. V roce 2008 ženy vysokoškolačky volily častěji nesouhlasnou odpověď oproti ženám vysokoškolačkám ve věkové skupině 18–29 let. Důvodem mohlo být například pracovní postavení. Ve věkové skupině 18–29 let se nachází více studentek a je tedy pravděpodobné, že ještě nemají tak pevnou pracovní pozici, která by je naplňovala. Ženy ve věkové skupině 30–44 let už však mají vybudovanou určitou kariéru, a tak mohou vnímat práci a rodinu jako stejně naplňující činnosti. Naopak ženy středoškolačky ve věkové skupině 18–29 let volily odpověď „Ano“ častěji nežli ženy středoškolačky ve věkové skupině 30–34 let. Zde mohlo docházet k podobným důvodům s odlišným časováním. Jelikož ženy se středoškolským vzděláním nastupují na pracovní trh dříve, jejich kariéra začíná již v mladším věku. Ve věkové skupině 30–34 let už tak středoškolačky mohou být pracovní dostatečně uspokojeny a nevidí další možný kariérní postup. Přičemž oblast rodiny jim začíná být bližší a začínají cítit, že se v této oblasti potřebují realizovat. Ženy se základním vzděláním pak v obou věkových skupinách častěji volily odpověď „Ne“ a dítě tak považují za důležitý prvek pro naplnění jejich poslání (Tab. 5).

Kapitola 8

Závěr

Uplynulých více jak třicet let od sametové revoluce bylo pro Českou republiku velmi specifickým obdobím díky politickým a ekonomickým změnám, které významně ovlivnily demografické chování české společnosti. Zároveň lze říct, že mimo strukturálních změny docházelo i ke změnám hodnotové orientace obyvatel. Práce se zabývala srovnáním hodnotových preferencí týkajících se manželství a preferencí v oblasti práce a rodiny.

Pokles úhrnné plodnosti a intenzity sňatečnosti představují nejdůležitější změny týkající se demografického a rodinného chování. Současně dochází k odsunu těchto demografických událostí do vyššího věku, což může vést k dalšímu poklesu úhrnné plodnosti či nárůstu nesezdaných soužití a počtu dětí narozených mimo manželství. Oddalování narození prvního potomka či uzavření sňatku může úzce souviset se změnou vzdělanostní struktury české společnosti a změnou hodnotových preferencí žen v české společnosti.

Dle provedené analýzy lze tvrdit, že od 90. let 20. století do současnosti v oblasti manželství nedochází u žen v české společnosti k výrazným hodnotovým změnám, a to ani u žen mladších a vzdělanějších. Většina žen stále považuje manželství za důležitou instituci. Rozdíly nebyly zjištěny ani s ohledem na věkovou a vzdělanostní strukturu. Manželství za důležité stále považují i ženy v nejmladší věkové skupině od 18 do 29 let i ženy s vysokoškolským vzděláním. Analýza zároveň ukázala, že do roku 2008 u žen ve všech vzdělanostních i věkových skupinách došlo k jistému nárůstu liberálnějšího přístupu k manželství. Manželství pro ně ztratilo institucionální význam. Nejvíce se k tomuto liberálnějšímu přístupu hlásily ženy se středoškolským vzděláním, zatímco nejméně ženy s vysokoškolským vzděláním. Je tedy pravděpodobné, že u vzdělanějších žen má manželství v jejich životě pevnější hodnotové postavení. V žádném ze sledovaných roků však tento liberálnější přístup nedominoval nad přesvědčením, že manželství je stále aktuální instituce.

Na základě analýzy je možné tvrdit, že ve sledovaném období se u žen hodnotová orientace mění převážně v oblasti práce a vnímání zaměstnání a mateřství. Oblast práce nabývá na významu a spolu s mateřstvím jsou pak vnímány jako stejně smysluplné hodnoty. Ukázalo se, že nejmladší ženy stále považují dítě za své poslání a je pro ně prostředkem pro seberealizaci. Ve srovnání s ostatními věkovými skupinami jsou však jejich postoje nejméně vyhraněné. Nebylo tomu tak však po celé sledované období. V roce 1999 pro všechny ženy do věku 60 let dítě nepředstavovalo hlavní poslání ženy. Tento fenomén mohl pak úzce souviset s velmi nízkou úhrnnou plodností právě v období kolem roku 1999. Podobně tomu bylo i s ohledem na vzdělání. V roce 1999 opět

zaznamenáváme ústup od důležitosti dítěte, kdy i zhruba polovina žen se základním vzděláním nevnímala dítě jako hlavní poslání ženy. Bylo potvrzeno, že ženy s vyšším vzděláním méně vnímají dítě jako hlavní ženské poslání. Způsobeno to může být například lepší pracovní pozicí a možností se seberealizovat i mimo rodinnou sféru. S tímto pohledem současně souvisí i postoj k zaměstnání a práci v domácnosti. Zde až do roku 1999 panovalo u žen přesvědčení, že tyto dvě instituce si jsou rovnocenné a stejně smysluplné. Na konci sledovaného období, v roce 2008, však vzdělanější ženy od tohoto názoru ustupovaly a práce v domácnosti a v zaměstnání pro ně již nebyly stejně smysluplné. S přihlédnutím k věku žen pozorujeme, že opět dochází k jistému vyššímu přesvědčení o tom, že práce v domácnosti a zaměstnání nejsou stejně smysluplné. U nejmladších žen však stále lehce převládá postoj, který vnímá práci v domácnosti stejně smysluplnou jako práci v zaměstnání. Je tak pravděpodobné, že pro ženy do 29 let je stále představa odchodu na rodičovskou dovolenou vnímána jako rovnocenná činnost k zaměstnání. Současně ale mladší ženy nepociťují, že by předškolní děti trpěly ve chvíli, kdy je matka zaměstnaná, o čemž byly ženy ve starších věkových skupinách přesvědčeny až do roku 1999. Z pohledu vzdělanosti odpověděly skupiny žen souhlasně na otázku, že dítě trpí, pokud je žena zaměstnaná pouze v roce 1991. S postupem času se tak odkláněly od představy, že zaměstnání mohou vykonávat jen na úkor dítěte. Toto přesvědčení pak stoupalo s rostoucím vzděláním.

Můžeme tedy jasně pozorovat, že mít dítě je stále ve většině případů vnímáno jako hlavní poslání ženy. Čemuž se přiklání i ženy v nejmladších věkových skupinách. Opačně je tomu však v závislosti na vzdělání. Vzdělanější ženy začínají vnímat, že možnosti seberealizace mohou nacházet i mimo oblast rodiny a zaměstnání pro ně je stejně smysluplné jako být v domácnosti.

Celkově můžeme na základě analýzy konstatovat, že u mladších a vzdělanějších žen v České republice došlo ve sledovaném období k určitým hodnotovým změnám. Přičemž tyto změny mohou jistě ovlivňovat i jejich demografické chování. Mladší a vzdělanější ženy začínají více pociťovat, že oblast jejich seberealizace může být i mimo oblast rodiny a zaměstnání se pro ně stává stejně smysluplným jako práce v domácnosti. Zároveň nejsou přesvědčeny o tom, že by předškolní dítě trpělo, pokud je matka zaměstnaná. Mohou tak být v mladším věku více zaměřeny na budování kariéry a následně při první rodičovské dovolené více nakloněny k dřívějšímu návratu na pracovní trh. Což může v průběhu let zvyšovat průměrný věk matky při narození dítěte a následně ovlivňovat celkovou úhrnnou plodnost. Můžeme tak na druhou dílčí otázku odpovědět, že v průběhu období od roku 1991 do roku 2017 došlo ke změnám v preferencích žen v oblasti mateřství a zaměstnání. Trend pak můžeme vidět v odlišnostech mezi názory vzdělanějších a méně vzdělaných žen. U žen s vyšším vzděláním bylo potvrzeno, že jsou oproti ženám s nižším vzděláním více liberální a zaměstnání a kariéra pro ně začíná být podobně smysluplné jako mateřství. Podobně tomu je i v závislosti na věku žen, kdy se mladší ženy liberálnějšími názorům přiklání více oproti ženám starším.

V rámci analýzy nebyla ještě dostupná všechna data z Evropského šetření hodnot v roce 2017. Některé ze zkoumaných výroků tak byly analyzovány pouze v průběhu období od roku 1991 do roku 2008. Otevírá se tak prostor pro rozšíření analýzy a sledování možných dalších změn postojů a hodnotových orientací žen v chybějícím časovém období.

Seznam použité literatury

- BARTÁKOVÁ, H. 2008. Cesta zpátky, Návrat žen po rodičovské dovolené na trh práce v České republice. (Disertační práce). Masarykova univerzita, Brno, Česká republika.
- BÍČÁKOVÁ, A., KALÍŠKOVÁ, K. 2016. Výskyt a vznik nezaměstnanosti u žen s předškolními dětmi: případ České republiky. *Politická ekonomie*, 64 (6), str. 695–712.
- ČERMÁKOVÁ, M., HAŠKOVÁ, H., KRŽÍKOVÁ, A., LINKOVÁ, M., MAŘÍKOVÁ, H. 2002. Podmínky harmonizace práce a rodiny v České republice. Praha: Sociologický ústav AV ČR.
- ČSÚ, 2014. Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu. Praha: Odbor statistiky obyvatelstva [cit. 25. 7. 2021] Dostupné z:
<https://www.czso.cz/documents/10180/20536250/17023214.pdf/7545a15a-8565-458b-b4e3-e8bf43255b12?version=1.1>
- DIMITRIOVÁ, M. 2007. Manželství a jeho význam v pojetí české veřejnosti. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, *Naše společnost*, 5(2), str. 30–37.
- ETTLEROVÁ, S., KUCHAROVÁ, V., MATĚJKOVÁ, B., SVOBODOVÁ, K., ŠŤASTNÁ, A. 2006. Postoje a zkušenosti s harmonizací rodiny a zaměstnání rodičů dětí předškolního a mladšího věku. Praha: VÚPSV.
- FIALOVÁ, L. 2006. Trendy ve sňatkovém chování obyvatelstva České republiky ve 20. století. Praha: *Demografie*, 48, str. 97–108. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-2-ctvrtleti-jom7e5ib09>
- GIDDENS, A. 2013. Sociologie: Aktualizované a rozšířené vydání revidované Philipem W. Suttonem. Praha: Argo. ISBN 978-80-257-0807
- HAMPLOVÁ, D. 2000. Názory na manželství a rodinu mladých svobodných lidí v roce 1997. Praha: *Demografie*, 42 (2), 92–98. ISSN 0011-8265.
- HAMPLOVÁ D., RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S. 2003. České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina. Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80–7330–040-0. Dostupné z: <https://www.soc.cas.cz/publikace/ceske-zeny-vzdelani-partnerstvi-rodina>

- HAMPLOVÁ, D., CHALOUPKOVÁ, J., SOUKUPOVÁ, E., et al. 2007. Děti na psí knížku? Mimomanželská plodnost v ČR. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 978-80-7330-128-6. Dostupné z:
<https://www.soc.cas.cz/publikace/deti-na-psi-knizku-mimomanzelska-plodnost-v-cr>
- HAMPLOVÁ, D. 2015. „Nesezdané soužití – společné bydlení bez společné peněženky?“. Praha: *Sociologický časopis*, 51(2), str. 261–278. Dostupné z:
<https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2015/02/03.pdf>
- HAŠKOVÁ, H., 2006. Reprodukční plány a realita rané péče o děti. In *Pracovní a rodinné role a jejich kombinace v životě českých rodičů: plány versus realita*. Praha: Sociologický ústav AV ČR: Sociologické studie.
- HAŠKOVÁ, H., RABUŠIC, L. 2008. K nízké sňatečnosti v České republice. *Sociální studia*, 5(2), str. 9-33. ISSN 1214-813X. Dostupné z:
https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5638
- HAŠKOVÁ, H., 2011. Proměny časování a způsobu návratu matek do zaměstnání. In *Gender, rovné příležitosti, výzkum* 12(2), str. 40–52. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISSN: 1213-0028
- HORÁKOVÁ, N. 2005. Co je pro nás v životě důležité? Praha: CVVM. Dostupné z:
https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c3/a558/f28/100045s_horakov_a-hodnoty.pdf
- CHALOUPKOVÁ, J. 2010. Proměny rodinných a profesních startů. Praha: Sociologický ústav AVČR. ISBN 978-80-7330-185-9. Dostupné z:
<https://www.soc.cas.cz/publikace/promeny-rodinnych-profesnich-startu>
- KŘÍŽKOVÁ, A., 2002. Česká žena v práci a rodině posledního tisíciletí. In *Současná česká společnost*, str. 148–160. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN: 80-7330-009-5.
- KUČERA, M. 2008. Padesát let hodnocení populačního vývoje České republiky. *Demografie*, 50 (4), str. 230–240. ISSN 0011-8265 Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/demografie-revue-pro-vyzkum-populacniho-vyvoje-4-ctvrtleti-gpogi42fw9>
- KUCHAŘOVÁ, V., ETTLEROVÁ, S., NEŠPOROVÁ, O., SVOBODOVÁ, K. 2006. Zaměstnání a péče o malé děti z perspektivy rodičů a zaměstnavatelů. Zpráva z výzkumu realizovaného jako součást projektu EQUAL „Role rovných příležitostí pro ženy a muže v prosperitě společnosti.“. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí. ISBN 80-87009-18-2.
- KUCHAŘOVÁ, V., ŠŤASTNÁ, A. 2009. Partnerství, rodina a mezigenerační vztahy české společnosti. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v.v.i.
- KUPROVÁ, B. 2015. Trendy mimomanželské plodnosti v České republice po roce 1989. Praha: CVVM, *Naše společnost*, 2, str. 35–49. Dostupné z:
<http://dx.doi.org/10.13060/1214438X.2015.2.13.233>
- LEASTHAEGHE, R. 2014. The second demographic transition: A concise overview of its development. *PNAS*, 111(51), str.18112–18115. Dostupné z:

- <https://www.pnas.org/content/pnas/111/51/18112.full.pdf>
- NEŠPOROVÁ, O. 2015. Přejít k mateřství – plány versus realita týkající se pracovních životů vysokoškolsky vzdělaných žen. *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, 16(2), str. 73–84. Dostupné z: <http://dx.doi.org/10.13060/12130028.2015.16.2.222>
- POLESNÁ, H., KOCOURKOVÁ, J. 2016. „Je druhý demografický přechod stále relevantní koncept pro evropské státy?“. Praha: *Geografie*, 121 (3), str. 390–418. Dostupné z: <http://docplayer.cz/27368789-Je-druhy-demograficky-prechod-stale-relevantni-koncept-pro-evropske-staty.html>
- RABUŠIC, L., CHROMKOVÁ MANEA, B.E. 2012. Postoje, hodnoty a demografické chování v České a Slovenské republice v období transformace (1991–2008). *Data a výzkum*, 6(1), str. 27–49.
- RABUŠIC, L., CHROMKOVÁ MANEA, B.E. 2018. Hodnoty a postoje v České republice 1991–2017 (Pramenná publikace European Values Study). Brno: Masarykova univerzita. ISBN 978-80-210-8803-0.
- RABUŠIC, L., 2000. „Je česká společnost postmaterialistická?“. Praha: *Sociologický časopis*, 36(1), str. 3–22. Dostupné z: https://sreview.soc.cas.cz/artkey/csr-200001-0002_is-czech-society-post-materialist.php
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2001. Minulá a současná diferenciacie reprodukce v Evropě. In RYCHTAŘÍKOVÁ, J., PIKÁLKOVÁ, S., HAMPLOVÁ, D. 2001. *Diferenciacie reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích*. Praha: Sociologický ústav AV ČR. ISBN 80-7330-0004-4. Dostupné z: https://www.soc.cas.cz/sites/default/files/publikace/rychtarikova_diferenciacie_reprodukcnih_o_a_rodinneho_chovani_2001.pdf
- RYCHTAŘÍKOVÁ, J. 2008. Porodnost v České republice: dvě rozdílné epochy. *Geografické rozhledy*, 17(1), str. 2–5. Dostupné z: <https://www.geograficke-rozhledy.cz/archiv/clanek/832/pdf>
- SLEPIČKOVÁ, L., BARTOŠOVÁ, M. 2008. Problematiké tranzice k mateřství. *Sociální studia*, Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity, str. 35–54. ISSN 1214-813X. Dostupné z: https://journals.muni.cz/socialni_studia/article/view/5639
- ŠETINOVÁ, M., KLÍMOVÁ CHALOUPKOVÁ, J. 2019. Role kognitivních schopností ve výběrovém párování: partnerské preference mladých lidí. Praha: *Sociologický časopis*, 55(2), str. 161–187. Dostupné z: <https://esreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2019/02/02.pdf>
- ŠALAMOUNOVÁ, P., ŠAMANOVÁ, G. 2004. Reprodukční záměry mladých lidí. Praha: CVVM, Sociologický ústav AV ČR, *Naše společnost*, 2(1), str. 8–11. Dostupné z: <https://docplayer.cz/3993966-Reprodukcnizamerymladychlidi1.html>
- VÍTEČKOVÁ, M., BRABCOVÁ, I. 2010. Nesezdaná soužití – současné proměny rodiny (přehledová studie). *Kontakt*. 12, str. 488–499. Dostupné z: <https://kont.zsf.jcu.cz/pdfs/knt/2010/04/15.pdf>

- VÍTKOVÁ, L. 2011. *Populační vývoj zemí po demografické revoluci (Disertační práce)*. Univerzita Karlova, Praha, Česká republika.
- VOHLÍDALOVÁ, M. 2012. *Muži, ženy a neplacená práce v domácnosti v číslech*. In EZZEDDINE, P., KOTIŠOVÁ, M., DUDOVÁ, R., REDLOVÁ, P., UHDE, Z., VOHLÍDALOVÁ, M., WAGNEROVÁ, A., WICHTEROVÁ, L. 2012. *Pečuj a nevypečeme tě: zpráva o neplacené práci v ČR*. Praha: Gender Studies, o. p. s. ISBN: 978-80-86520-45-2

Seznam použitých datových zdrojů

- ČSÚ, 2011. Úroveň vzdělání obyvatelstva podle výsledků sčítání lidu – 2011. [online] [cit. 28. 7. 2021]. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/uroven-vzdelani-obyvatelstva-podle-vysledku-scitani-lidu-2011-xllg5xjb8q>
- ČSÚ, 2019. Demografická ročenka [online] [cit. 28. 7. 2021]. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/demograficka-rocenka-ceske-republiky-2019>
- ČSÚ, 2020. Pohyb obyvatelstva v Českých zemích 1920–2019, Sňatky a rozvody v letech 1785–2020. [cit. 27. 7. 2021]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/obyvatelstvo_hu
- ČSÚ, 2020. Česká republika od roku 1989 v číslech, Nejvyšší ukončené vzdělání obyvatel starších 15 let dle výsledků sčítání lidu (1980–2011). [cit. 28. 7. 2021]. Dostupné z:
<https://www.czso.cz/csu/czso/ceska-republika-od-roku-1989-v-cislech-aktualizovano-1552020>
- GESIS. European Values Study (EVS). EVS 2017–5th wave. [datový soubor] [online]. Leibniz Institute for the Social Sciences [cit. 10.7. 2021].
- SOÚ AV ČR. Výzkumy hodnot. Evropský výzkum hodnot – ČR 1991, 1. vlna. [datový soubor] [online]. Praha: Český sociálněvědní datový archiv [cit. 10.7. 2021].
- SOÚ AV ČR. Výzkumy hodnot. Evropský výzkum hodnot – ČR 1999, 2. vlna. [datový soubor] [online]. Praha: Český sociálněvědní datový archiv [cit. 10.7. 2021].
- SOÚ AV ČR. Výzkumy hodnot. Evropský výzkum hodnot – ČR 2008, 3. vlna. [datový soubor] [online]. Praha: Český sociálněvědní datový archiv [cit. 10.7. 2021].

Přílohová část

Příloha 1– Základní informace o výzkumných šetřeních EVS 1991,1999, 2008 a 2017

Příloha 2– Popis nezávislých proměnných (pouze populace žen)

Příloha 3– Souhlas s výrokem „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ (vzdělání, řádková %)

Příloha 4– Souhlas s výrokem „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ (věk, řádková %)

Příloha 5– Souhlas s výrokem „Manželství je zastaralá instituce“ (vzdělání, řádková %)

Příloha 6– Souhlas s výrokem „Manželství je zastaralá instituce“ (věk, řádková %)

Příloha 7– Souhlas s výrokem „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ (vzdělání, řádková %)

Příloha 8– Souhlas s výrokem „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ (věk, řádková %)

Příloha 9– Souhlas s výrokem „Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná“ (vzdělání, řádková %)

Příloha 10– Souhlas s výrokem „Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná“ (věk, řádková %)

Příloha 11– Výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“, absolutní a relativní údaje

Příloha 1 – Základní informace o výzkumných šetřeních EVS 1991, 1999, 2008 a 2017

	1991	1999	2008	2017
Územní pokrytí	Území ČR	Území ČR	Území ČR	Území ČR
Jednotka analýzy	jednotlivec	jednotlivec	jednotlivec	jednotlivec
Velikost výběru	N= 2109	N= 1908	N= 1821	N=1811
Základní populace	Obyvatelé ČR od 18 do 80 let	Obyvatelé ČR ve věku 18+	Obyvatelé 18+ na území ČR bez ohledu na národnost či občanství	Obyvatelé ČR 18+
Doba sběru	08/1991–09/1991	03/1999–05/1999	05/2008–11/2008	10/2017–02/2018
Metoda výběru	Náhodný výběr	Respondenti z výzkumu SIALS (N= 1080), náhodná procházka s kvótní koncovkou – věk, pohlaví, vzdělání, ekonomická aktivita (N=828)	Stratifikovaný pravděpodobnostní výběr	
Způsob sběru dat	Standardizované interview	Standardizované interview	CAPI standardizované face to face interview	CAPI/PAPI standardizované face to face interview

Zdroj: SOÚ AV ČR

Příloha 2 – Popis nezávislých proměnných (pouze populace žen)

Třídící proměnné	1991		1999		2008		2017	
	N	%	N	%	N	%	N	%
Věková skupina								
18–29	219	20,1	183	19,6	156	16,0	120	10,9
30–44	342	31,4	191	20,4	239	24,6	282	25,7
45–59	267	24,5	271	29,0	237	24,4	236	21,5
60 a více	260	23,9	290	31,0	341	35,0	460	41,9
Celkem	1088	100	935	100	973	100	1098	100
Vzdělání								
Základní	685	62,9	437	44,2	483	49,3	407	37,5
Středoškolské	307	28,2	438	44,3	419	42,8	476	43,8
Vysokoškolské	97	8,9	113	11,4	78,0	8,0	203	18,7
Celkem	1089	100	988	100	980	100	1086	100
Rodinný stav								
Svobodný/á	117	10,7	135	13,6	189	19,2	191	17,6
Ženatý/vdaná	763	70,1	560	56,5	446	45,2	503	46,4
Ovdovělý/ovdovělá	137	12,6	167	16,9	200	20,3	187	17,3
Rozvedený	72	6,6	129	13,0	151	15,3	203	18,7
Celkem	2108	100	995	100	986	100	1084	100

Zdroj: SOÚ AV ČR, Gesis, EVS 1991–2017, vlastní zpracování

1. „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ (vzdělání, řádková %)

1991		1999		2008		2017	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
67,5**	32,5**	48,0***	52,0***	42,8**	57,2**	46,4***	53,6***
59,4	40,6	37,3**	62,7**	36,4	63,6	28,3**	71,7**
53,6**	46,4**	39,6	60,4	36,5	63,5	14,4***	85,6***

1991 N=970, 2008 N=946, 2017 N=1044. Chí-kvadrát test potvrzuje na 1% hladině významnosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,005$), 1999 ($p=0,005$) a 2017 ($p=0,001$) vztahem k výroku „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ jsou v závislosti na vzdělanostní struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině významnosti 1%.

VS 1991–2017, vlastní zpracování

„Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ (věk, řádková %)

1991		1999		2008		2017	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
49,3***	50,7***	34,3**	65,7**	31,7**	68,3**	25,2	74,8
59,3**	40,7**	40,0	60,0	41,0	59,0	26,9**	73,1**
72,2***	27,8***	40,1	59,9	37,8	62,2	32,3	67,7
73,9***	26,1***	54,4***	45,6***	43,5	56,5	37,5**	62,5**

1991 N=918, 2008 N=941, 2017 N=1055. Chí-kvadrát test potvrzuje na 1% hladině významnosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,000$), 1999 ($p=0,000$) a 2017 ($p=0,001$) byly v postojích k výroku „Předškolní děti trpí, když je matka zaměstnaná“ jsou v závislosti na věkové struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině významnosti 0,01.

VS 1991–2017, vlastní zpracování

„Manželství je zastaralá instituce“ (vzdělání, řádková %)

1991		1999		2008		2017	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
7,6	92,4	11,3	88,7	20,5	79,5	14,5	85,5
5,5	94,5	10,5	89,5	23,7	76,3	13,9	86,1
3,1	96,9	6,4	93,6	18,3	81,7	7,6**	92,4**

1999 N=935, 2008 N=907, 2017 N=1044. Chí-kvadrát test potvrzuje na 5% hladině významnosti vztah mezi proměnnými v roce 2017 ($p=0,043$). Rozdíly v odpovědích na otázku „Manželství je zastaralá instituce“ jsou v závislosti na vzdělanostní struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině $*\alpha=0,05$, $**\alpha=0,01$, $***\alpha=0,001$.
 VS 1991–2008, Gesis, EVS 2017, vlastní zpracování

„Manželství je zastaralá instituce“ (věk, řádková %)

1991		1999		2008		2017	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
7,9	92,1	18,9***	81,1***	34,1***	65,9***	18,9*	81,1*
9,8**	90,2**	9,0	91,0	24,5	75,5	19,2***	80,8***
3,1**	96,9**	10,4	89,6	22,3	77,7	8,2**	91,8**
5,0	95,0	4,6***	95,4***	14***	86***	9,9**	90,1**

1991 N=886, 2008 N=903, 2017 N=1044. Chí-kvadrát test potvrzuje na 5% hladině významnosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,006$), 1999 ($p=0,000$), 2008 ($p=0,000$). Rozdíly v postojích k výroku „Manželství je zastaralá instituce“ jsou v závislosti na věkové struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině významnosti 0,001.

1991–2008, Gesis, EVS 2017, vlastní zpracování

„Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ (vzdělání, řádková %)

1991		1999		2008	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
71,8**	28,2**	52,0**	48,0**	71,4***	28,6***
65,9	34,1	44,0	56,0	62,1**	37,9**
57,4**	42,6**	43,1	56,9	49,3***	50,7***

N=942, 2008 N=924. Chí-kvadrát test potvrzuje na 1% hladině významnosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,000$) a 2008 ($p=0,000$), na 5% hladině významnosti v postojích k výroku „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ jsou v závislosti na vzdělanostní struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině $*\alpha=$

VS 1991–2008, vlastní zpracování

„Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ (věk, řádková %)

1991		1999		2008	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
58,1***	41,9***	34,3***	65,7***	56,8**	43,2**
67,7	32,3	44,3	55,7	61,8	38,2
75,5**	24,5**	47,7	52,3	69,7	30,3
72,2	27,3	60,1***	39,9***	70,3*	29,7*

1991 N=889, 2008 N=920. Chí-kvadrát test potvrzuje na 1% hladině významnosti vztah mezi proměnnými v roce 1991 ($p=0,000$), 1999 ($p=0,000$) a 2008 ($p=0,000$).
 „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“ jsou v závislosti na věkové struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině $*\alpha=0,05$, $**\alpha=0,01$, $***\alpha=0,001$
 VS 1991–2008, vlastní zpracování

„Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná“ (vzdělání, řádková %)

1991		1999		2008	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
81,3	18,7	73,7	26,3	54,7**	45,3**
80,1	19,9	69,0	31,0	47,8	52,2
77,1	22,9	70,3	29,7	40,3	59,7

1991 N=952, 2008 N=980. Chí-kvadrát test potvrzuje na 1% hladině významnosti vztah mezi proměnnými v roce a 2008 ($p=0,024$). Rozdíly v postojích k výroku „Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná“ jsou v závislosti na vzdělanostní struktuře daného vzorku statisticky významné na hladině * $\alpha=0,05$, ** $\alpha=0,01$, *** $\alpha=0,001$

2001–2008, vlastní zpracování

n „Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná“ (věk, řádková %)

1991		1999		2008	
Ano	Ne	Ano	Ne	Ano	Ne
78,3	21,7	64,4**	35,6**	50,7	49,3
78,2	21,8	70,8	29,2	48,5	51,7
80,1	19,9	71,8	28,2	48,3	51,7
86,3**	13,7**	75,8**	24,2**	54,3	45,7

1991 N=900, 2008 N=973. Rozdíly v postojích k výroku „Být v domácnosti je stejně naplňující jako být zaměstnaná“ jsou v závislosti na věkové struktuře daného věku. * $\alpha=0,05$, ** $\alpha=0,01$, *** $\alpha=0,001$

1991–2008, vlastní zpracování

Příloha 11 – Výrok „Žena musí mít dítě, aby splnila poslání“, absolutní a relativní údaje

	1991		1999		2008	
	N	%	N	%	N	%
18–29 let						
ZŠ, vyučena	87	39,7	78	42,6	55	35,5
SŠ	92	42,0	88	48,1	88	56,8
VŠ	40	18,3	17	9,3	12	7,7
Celkem	219	100	183	100	155	100
30–44 let						
ZŠ, vyučena	198	57,9	98	39,4	108	40,0
SŠ	113	33,0	105	42,2	135	50,0
VŠ	31	9,1	46	18,5	27	10,0
Celkem	342	100	249	100	270	100

Zdroj: SOÚ AV ČR, EVS 1991–2008, vlastní zpracování